

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

20.

2008.

Écsy László 50 éves jubileumi ezüst emlékkürtje

Ennivalók

Tányéros halászlé, jó erő
Moresába forgatva PONTY
sült krumplival
Balatoni SÜLLŐ rostosra sütve
ez is krumplival
jó házi gulás, ahogy zalába
csingájják
Sült szalonna nyáron forgatva
Igazi házi kőbász

Imnivalók

Idevalósi rizling
Szomszédli Csepkevaló
rizling
Dörgősei pamlékvaló
fehérbor
A legjobb badacsonyi kéknyelű

HASZNAJIAK Egészséggel

Felelős szerkesztő:
BAÁN BEÁTA

Szerkesztőbizottság:
DR. ÁCS ANNA, ELEK MIKLÓS, NÉMETH ÁKOSNÉ,
DR. RÁCZ JÁNOS, Z. KARKOVÁNY JUDIT

Kiadja
a Balatonfüredi Városi Könyvtár és
Helytörténeti Gyűjtemény,
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadók:
SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA
igazgató

SZENFERNÉ VARGA ANIKÓ
elnök

Szöveggondozás:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Nyomdai előkészítés:
IGLÓI JÁNOS

Ára: 300,-Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

A borító fotóit
NÉMETHNÉ RÁCZ LÍDIA és
TÓTH GYÖRGYI
készítette.

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat
megjelenik évenként háromszor.

Szerkesztőség:
8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.
Tel.: 87/340-744
E-mail cím: historia@upcmail.hu

Nyomás:
I+G Nyomda
Balatonfüred

ISSN 1587-9399

TARTALOM

Némethné Rác Lília:
BIZAY MIHÁLY, A „KEDÉLY MÁGNÁSA”, „A FÜREDI ÉLET
ÉBRÉKENY VILLANYA” 2

Elek Miklós:
KI VOLT SZABADKA LELKES HÖLGYEINEK EGYIKE? 6

Némethé Rác Lília:
ÉCSY LÁSZLÓ FÜRDŐIGAZGATÓ 50 ÉVES JUBILEUMA (1885.
AUGUSZTUS 17.) 7

Frivaldszky János:
SÜMEGI JÓZSEF FÜREDI FÜRDŐORVOS (1861–1945) 9

László Zoltán:
A JÓKAI KILÁTÓ TÖRTÉNETE 14

Rác János:
BALATONFÜRED HALFAUNÁJA II. 15

ÚJ SZERZEMÉNYEK 22

ELŐFIZETŐI FELHÍVÁS 24

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy le-
mondtak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

E számunk szerzői:

Elek Miklós, ny. könyvtáros, Balatonfüred

Frivaldszky János, történész, Budapest

László Zoltán, ny. vízművezető, Balatonfüred

Némethné Rác Lília, ny. könyvtáros, Balatonfü-
red

Dr. Rác János, nyelvész, Balatonfüred

NÉMETHNÉ RÁCZ LÍDIA

BIZAY MIHÁLY, A „KEDÉLY MÁGNÁSA”, „A FÜREDI ÉLET ÉBRÉKENY VILLANYA”

A 93 éves korában elhunyt Bizay Mihályt (1791–1884) a „nemzet bárójaként” ismerték. Több mint 50 éven át, egészen haláláig minden nyarat Füreden töltötte, „a fürdőnek életadó lelke”, „szabadalmazott élczgyárnok” volt. Személye már életében legenda, fogalom lett.¹ Számos történet keringett róla, alakjáról írt Jókai Mór, Eötvös Károly, Krúdy Gyula, Ágai Adolf, Blaha Lujza, Cholnoky Viktor, Gárdonyi Géza, Sebestyén Gyula és még sokan mások. Haláláról Mikszáth Kálmán is megemlékezett.

A személyéről, tetteiről szóló beszámolókból, visszaemlékezésekből könyvnyi anyagot sikerült már összegyűjteni. Közülük dr. Vadnay Béla visszaemlékezését olvashatják, amelyet az általa szerkesztett Balatonfüred című lapban jelentetett meg 1911-ben.²

„Ez volt az igazi Rebusz báró! Megfejtethetlen rejtély volt származása, neve, vagyona és egész existenciája!

Mintha most is előttem állana, gyermekkorom első emlékei közül a zömök, vállas, szép, szabályos, római arcélű, sasorru, kifogástalanul kiöltözött, magyar uri alak. Pörge Kossuth-kalappal, talpig magyar mezben, fehér kivágott mellényén vastag óralánccal, tündöklő fehér plasztronján csillogó ékköves mellgombokkal, ezüst sarkantyús lakk-sizmában: „A nemzet bárója”, az öreg Bizay!

Amint kilépett a balatonfüredi nagyvendéglő kiskapuján, vastag ezüstkampóju, ébenfanyelű főkösával hadonászva, azonnal hangos lett az utca.

Mély, erős, de kissé fátyolozott rekedtes hangján legelőször is a Koller-boltban csinált csődületet, ahol nagy hangon diktálva vásárolta be szivarból és cukorliból egész napi szükségletét – természetesen hitelben! Azután a sétatér lett hangos, ahol mindenkire – mert a vad idegennel rögtön megismerkedett – volt egy pár lekötelező, nagyhangú kijelentése.

– Szervusz Öcsém! Hol is láttuk mi egymást utóljára? – szólítja meg a jól öltözött idegent.

S ha a tartózkodó uriember nem ölelkezett vele azonnal, hanem illendően bemutatkozott, zavartalanul folytatta:

– No persze, persze, te vagy annak a Szentiványinak a fia, akivel a 40-iki pozsonyi diétán együtt rendeztük azt a quadrillt, amelyen Zsófia főhercegasszony is velünk táncolt!

És számlálta tovább a Szentiványiak családfájának összes tagjait, a bámuló és meghatott fürdővendégek előtt. S mindjárt meginvitálta színházi páholyába, ajánlott neki vendéglőt, kávéházat, társaságot és kártyapartiet.(!) Különösen, ha az illető szerette a „nemzeti csöndest”, akkor már azon éjjel a báró vendége lett. Mert bárónk lakása minden éjjelre átalakult kártyabarlanggá.

Kártyázó, borozgató úri társaság az 1880-as években

Ő maga is ebből pénzelt, – pedig sohasem játszott, – hanem éberen kibicelt és mikor látta, hogy a bankban már halommal van a bankó, akkor egy kapásra kivette olvasatlanul a vámot. Elsőrangú sipista³ és alkalmoszerzője volt a báró a mulatni vágyó gentry-nek és mágnásainak egyaránt. Ez volt egyetlen ismert keresete és jövődelme. A busuló magyar: gavallér volt és jól fizette a discrét(!) szolgálatot.

Éjjelenként tehát komoly kenyérkereset után látott a báró. Nappal pedig csinálta a hű-hót, hangulatot, ismeretségeket és népszerűségeket; ezerfé-

le tréfával. Valóságos udvari bohóca volt az előkelő fürdőközönségnek.

Hanem a művészetet, – Kisfaludy színházát, – élte végéig lelkesedéssel pártfogolta. Igazi eleven, mozgó reklám-plakát volt az öreg ur. Minden bohóckodó tréfájának az volt a végcélja, hogy a közönséget színházba csodítse vele. Már ebéd alatt a nagyvendéglő éttermében, nagy hangon magasztalta a napi repertoárt. A jó kis vidéki primadonnákat és naivákat úgy fel tudta magasztalni, hogy szinte pirultak belé.

– Mi az a Hollós Kornélia? – Ki az a Jókainé? – kiabálta asztaltársainak nagy hangon. – Nézzétek meg Polgárnét a Nagyapóban, vagy Pajor Emiliát a Szép Helénában és sohasem mentek többé a Nemzeti színházba!

Majd a Gyönyörde alatti kávéház terasza előtt folytatódott a reklámképek bemutatása. Különösen vasárnapokon csinált a jó öreg báró fényes trükköket, az egész vidékről már kora reggel beözönlő falusi nép közvetítésével. Valóságos népiünnepeket rendezett a zsufolt kávéházi udvar előtt. Utóbb meg a sétálók közt a parton.

Darázs Miska híres bandájának apró sarjaiból mindig volt készenlétben egy kis koca-bandája. Ezekkel a cigánygyerekekkel kifogyhatatlan volt a produkciója. A hegedülő, klarinétozó purdékkel zsákfutást rendezett a régi színháztól a kávéházig. Amelyik tactus-hiba(!) nélkül előbb ért a célhoz, azé lett az ezüst forint. Húzták is a rajkók még bukfencezés közben is a Schneider Fánit!

Majd egy sajtár savanyúvizet hozatott a kávéház udvara elé, abba dobott egy ezüst forintot és az arácsi, füredi gyermekeknek a rajkókkal versenyezve kellett hátrakötött kézzel, szájukkal kihálászni az ezüst forintot a vízből. Ez persze csak ritkán sikerült, de tömérdek komikus fuldoklási jelenetével és a purdék tüsszögésével órahosszat szórakoztatta a kávéházi közönséget, népet. Utóbb a rajkók mégis kitanulták és az arácsiakkal szövetekezve, előbb kiitták a sajtár vizet és az ezüst forintot valamennyien színházba mentek.

Majd a házmesterek összes szapulósajtárjait és káposztás tunkjait(!) lehordatta a Balatonra és a parti sétálóknak ezekbe rendeztetett rajkóival evező versenyeket. Az iszapos parton úgy bukdácsoltak a cigánygyerekek hordóikkal, mint a szárcsa.

Egyszer meg jön nagy kiabálva a színház körüli bokrosból, utána cipel a fürdőbiztos hajduja egy nagymenykű(!), tele gyapjuzsákot. Botjával hadonászva, szidja a szolgabíró:

– No látjátok ezt a tolvajságot, ilyen hajdút tart a vármegye, meg az a tolvaj szolgabíró! Most fogtam el az erdőben, amint ezt a zsák holmit el akarta lopni.

A rémes kiáltásra persze odacsődül az egész vasárnapi közönség.

– Mutasd, mit akartál lopni te tolvaj? rivall a báró a hajdura és kibontja a hajdu vállán levő gyapjus zsák száját, s hegedülve, klarinétozva potyog ki abból négy apró cigánygyerek. Képzzelhetni a hatást.

Mi reánk gyermekekre nézve azzal a hatással volt a vig öreg, hogy tűzön-vizen át követtük. És vitt bennünket a színházba, ha pénzünk nem volt, felültetett bennünket a kakastetőre klakörnek⁴. Mert ő uralta Füreden teljesen a Klakkot és ha intésére nem tomboltunk elég erősen a karzaton, hangosan reánk rivallt és felfenygetett prosce-niumpáholyából⁵, ezüst gombos fokosával. Az előadásokba is szabad beleszólása volt a bárónak.

Egyszer a „Nagyapó”-t játszották, akinek volt egy bájos, érzelmes unokája Amálie és egy piktor unokaöccse, akik halálig való szerelmet vallottak egymásnak a színen. A legérzelmesebb jelenet közben betoppan a nagyapó és a kezdő piktor öcsköst elnoszintja (!) azzal, hogy majd jöjjön vissza Amáliért akkor, ha külföldi útja után világhírű művésszé lesz. Az ifju szégyenkezve távozik. Amálie pedig elájul. A berobbanó Tanti sikoltozva kiabálja, hogy: Doktort, doktort! A nagyapó flegmatikusan odaszól, hogy nem doktor kell ennek, hanem piktor.

Erre Bizay kihajol páholyából és botjával reá mutat az első sorban ülő Angyal doktorra és rekedten süvölti:

– Itt van egy úr, ez mindenről jó lesz! Ez doktor is, piktor is! Persze lett homéri kacaj.

Azóta velem együtt erősen őszbe csavarodott, kedves, jó doktorunkról el is terjedt a hír, hogy a doktorok kitünő piktornak, a piktorok pedig igen jeles doktornak tartják. Én mind a két tulajdonsá-

*gát elismerem, mert nekem arcképemet sem festette meg, de még hál' istennek(!) nem is gyógyított!*⁶

A Rebus bárónak már a származása is rebus volt. Sokan azt állították róla, hogy ifju korában csodaszép borbély-legény volt. De ez nem igaz. Atyámtól hallottam, hogy a 48-as történeti események idején már ott látta az új korszakot alapozó jurátusok között, a Pilvax- kávéházban. Sőt Petőfi, Jókai, Irinyi és a sok liberális szabadsághős után szónokolni akart egy billiárdasztalról a szabadság ellen, de ebben az óriás erejű, athléta Vasvári Kovács által csattanós módon akadályoztatott meg. Atyámat, a kellemetlen szemtanút, nem is szerette soha.

Állítólag jurista korában az a baleset történt vele, hogy egyetlen bizalmasával, az utolsó, hóbortos Beleznay gróffal, akinek Sancho Pansája volt, mámorosan érkeztek meg egy farsangi reggel a gróf fiakkerén a Váci-utcai Korona-kávéház elé és amidőn a fiakkeros a báró úr borraivalóban való szűkkeblőségére példálózott, oly dühbe jött Bizay, hogy ezüst fokosával fejbe kólintotta a fiakkerost, aki holtan esett lovai közé. Ezért üldözték is őt, de elmenekült. Utóbb külföldről visszatérve, mégis elfogták és állítólag egyetlen bizalmasa: Beleznay gróf, amidőn ablakából látta, hogy a cserepárok(!) kísérik az ő kebelbarátját, odakiáltott volna a panduroknak, hogy kötözzétek meg, vasban tartsátok, jó mélyre tegyétek, mert az egy nagyon veszedelmes ember!

De sohasem lett belőle más veszedelem, mint-hogy bárónk, aki Bizay nevét úgy irta, hogy azt mindenki Báró Zaynak olvassa, soha; de soha senkinek nem fizetett! Vendég volt egész életén át, nemcsak uri házaknál, hanem vendéglőkben, éttermekben, kávéházakban is.

Nyáron Füreden potyázta át a szezont, ahol vendéglőseink örömmel vendégelték a csöditő, szórakoztató világfit. Kétszobás lakása pedig ott volt a Nagyvendéglő földszintjén, a posta és a szolgabíró lakása mellett, a többi ingyenes kvartélyok között.

Télen pedig Pesten, a Nemzeti-szállodában lakott, a Vadászkiúton ebédelt, az Angol királynénál vacsorázott és a Korona-kávéházban reggelizett, feketézett és uzsonázott, mindenütt nagy urasan, grátis. Egyszer a Váci-utcai Korona-kávéház új bérlőjének terhére vált a sok potyázás és csak kissé késedelmesebben szolgáltatotta ki a bárót. Erre

Bizay zsebetett egy darab kávéházi kuglófot és fogott egy svábbogarát. A kuglófot és a svábot szépen hosszában végighasítva, a négy darabot szép szabályosan összeillesztette, zsebetette és kiállt kora reggel a Váci- és Korona-utca sarkára. S aki csak a kávéház felé közelített, mindenkinek megmutatta a leletet, amelyet szerinte uzsonna kávéja mellé szervíroztak neki. Az elrévült kávék harmadnapra görnyedezve ment bárónkhoz, hogy foglalja el karosszékét a nagy ovális Bizay asztalnál. Ott is ült az öreg mindhalálig.

Utolsó éveiben, amikor hanggal és tényekkel nem győzte leróni tartozását, mindenkinek végrendeletével fizetett. A doktoroknak, gyógyszerésznek, vendéglősöknek és az öreg Kollernek rekedt hangon sugta, hogy megemlékezett róluk végrendeletében. Még engem is biztatott fiatal ügyvédbojtár koromban, hogy: „Öcsém, te leszel a végrendeletem végrehajtója”!

Csodálatosan tudta kendőzni, piperézni magát, még ekkor is! Dus, fekete parókáit a borbély minden reggel felsütötte, vastag bajuszát fényes feketére művészileg subickolva. És a mellény, gallér, plastron hófehéren tündökölt, épugy az ezüstsarkantyus lakkcsizma, mindhalálig.

Elmulása összeesik Füred régi földesurának: Simon Zsigmondnak és hű munkatársának, az öreg Écsy Lászlónak az elmultával. Mintha csak érezte volna, hogy az új rendszer, az új emberek légkörében őneki már nincs mit keresni. Écsy igazgató nyugalomba vonulásának tavaszán már nem érkezett meg az öreg szezonnyitó fecske. Elköltözött a „rég nemzeti” után, amelynek oly sok vidám napokat szerzett, kifogyhatatlan mókáival és adomáival.

Utolsó rebus volt bárónknál hagyatéka és végrendelete. Végrendeletét soha senki nem látta, pedig vagyonának is kellett maradni, mert ékkövei, ékszerei, amelyeket haláláig hordott, magukban is egész kis vagyont képviseltek.”

Jegyzetek:

1. Katona Csaba: A „nemzet bárója”, aki már életében legenda lett. = Győri tanulmányok. Győr. 2002. 35-46. p.
2. Dr. Vadnay Béla: „A nemzet bárója”. = Balatonfüred. 1911. június 18. 6. sz. 1-3. p.
3. Hamis kártyajátékos
4. klakör: fizetett tapsoló
5. a színpadhoz legközelebb eső páholy
6. Dr. Engel (Angyal) Gyula fürdőorvos (1844–1911)

M..... kynéhez, Szabadka lelkes hölgyei egyikéhez.

I.

Mint angyal őrsz a zongoránál
S belőle dalvirág fakad,
A lélek égbe száll e dallal
Mely szívből árad a szívre hat.

Nem jéghideg művész a játszó,
— Kínél fogys szív és kebel —
Szép lelked átömlő dalodba,
Érző szív az, mi benne ver.

Föllelkészül, ha zongorádon
Remegve fut fehér kezéd,
S mely a honért sir és zokog fel
A bánatot átérzed.

Erért hat e dal oly igézőn
Erért hívól — ragad — hivat...
Most könnyeket fakaszt szemünkből,
Majd lángra gyújt és lelkesít.

Hadd zengjen a dal zongorádól —
Én elbűvölve hallgatok,
Föllelkészül a szív — a lélek
Ha elmereng e hangokon.

Az éj — mi szent honunkra szállt le —
Még most is a hazán lebeg...
A honi szív megtört alatta —
Erért vagyok leverlő, beteg.

Hadd zengjen a dal zongorádon,
Hadd zengjen ott a szebb jövő —
S beteg szívembe viassza száll még
Az éltető hit és erő.

Ki felnőveit: a jó anyával
Négy kézre hogyha játszatok:
Lendznek a magus egékől
Az elbűvölt szent angyalok.

A dal varázshatalma által
Bűvölve van az égi kar,
S dicsőfénytől át ölelve tün föl
A menny szőlőtte a magyar.

S téged nemcs hölgy! elfogadnak
Testvérül a szent angyalok —
Imára rendeznek az égből
A mennyi dicső karok.

Imálok így s eng: „Óh nagy Isten
Védd a magyart, ne hagyd el őt!
Remek műved a földön e nép —
Deríts reá dicsőbb jövőt.

Dicsőn megállt a próbátűzben —
A bűt örök hadd váltás fel...
Deríts reá oly szép jövőndöt.
Mint ő hős nép érdemel.

II.

A vész üvöltés zúgott szép hazánkban,
Dicső csatákban vérzett nemzetem,
A hír a dicsőség napja ránk sugárzott
A vértől ázott harci tereken.
Jogért csatáztunk, hogy: ha Isten képe
Az ember, — e kép rajta ott legyen!
S a szent szabadság Istenéhez zengjen.
A hálának sógryón és hegyen.

Szabadka ott volt a dicső csatákban
Ő is csatába szállt a szent jogért —
Veleük fogta jól a csapást, mit adás
Ellenünk a hős nép szívére mért.
A harcra dobában nunk drága vérre
A sorcsapásban meg nem változott
Vértük között is hű volt nemzetünk hős
S a hon javáért küzden áldozott

Igán fogtak... óh de szellemünket
Nem verhetlék le, ez szabad maradt...
Leverte volt a nép — s a győztesekre
Hős szellemével vitt erős hadat
Szellemcselára hívta ellonót föl
A lelki téren folyt a küzdelem...
S legyőzve lett a nyert erő e téren,
Hol a habér csak a jogért terem.

S szabadka ott volt e dicső csatákban
Részt vett ezekben hősi szelleme —
A lelki fenség fegyverével harcolt
Hogy a közelient ezzel verje le.
Jól tudta hogy: ha hű leend magához,
Isten se hagyja veszni a magyart...
Szabadka hű volt, s törve van bilincstünk —
A mely lákólva tartott anyji kár.

Megyerve lett a harcra, a győztesekre
A szent szabadság napja földetől,
S szabadka népe áldva lesz a honban
Míg lesz magyar — ki a jogért herül.
A szent csatában nem csak ők vívának
— Veleük vívott hős népünk szelleme,
De érdemük, hogy együtt harcolának
S szólva lett a honnak éjjele.

Míg lesz magyar szív a magyar hazában
S a „hon” nevére lángol a kebel:
Szabadka addig oly elismerést nyer
Mint ő népi joggal emlékeztet.
Önérdemének szép virágból lúx
Elismeréstül a magyar füzért —
Füzért a népek, a ki élni halni
Készen csaták a szent jogért a honért.

III.

Légy üdvözölve szép magyar hazánkban
Tudórvideke: hajóld Főrd!
Légy üdvözölve nemzetem virág!
S Főrdnek éke: belkuz hölgysereng!
Légy üdvözölve hölgy! kihen dalom száll
Ki lelkesül és lelkesülve halaz —
Ki rendületlen állás meg a viharban
S a vész ide is hű magyar marad.

Szabadka népe lángol a haráért
— S most lángol a nép: nem jegenzi tagy.
A szép, dicső a nagy lelkesülve hat rá —
S te a nemzet hű leánya vagy.
Föllelkészülve várja dicsőbb jövőt,
Nem ver le téged a földi jelen...
Borult az éj, de csüggedést nem ismeresz,
S hiszed, — hogy a nap újra megjelen.

Oh mily dicső lesz, hogy ha szép egünkön
A szent szabadság napja fölragyog!
Órák Te akkor, s a föld angyalával
Együtt örülnek a szent angyalok.
A menny urához bálocskál
A föld a sz. ég majd együtt seregdes
Fajtaedésünk, Husvétünnapjában,
Mely győztesdalmunk szent ünnepe lesz.

Ha ránk derül Istenünk kegyelme
E várva várt magasztos ünnepet
Ha új erőben rendületlen állunk
S hazánk felett az égi údv lebeg:
En nem feledlek ol nemcs hölgy téged —
Megőriz lelkem szent emlékedet
Oly honleányt, ki lelkesíteni képes
A hű magyarnak lelke nem feled.

Fap Gabur.

ELEK MIKLÓS

KI VOLT SZABADKA LELKES HÖLGYEINEK EGYIKE?

Pap Gábor

A Városi Helytörténeti Gyűjtemény 2002-ben kiállítással emlékezett meg Balatonfüreden – az arácsi református gyülekezeti házban – Pap Gábor költő születésének 175. évfordulójáról. Pap Gábor Vilonyán (Veszprém vm.) született 1827. szeptember 10-én. Bölcséletet és jogot tanult a pápai kollégiumban, tagja volt az ottani Képzőtársulatnak. Az 1848/49-es szabadságharcban honvédként harcolt, századparancsnokként küzdött Budavár visszavételénél. 1849. augusztus 2-án osztrák fogságba esett, egy hónapi temesvári rabsága után betegen került haza, csendőri felügyelet alatt állt, amíg le nem tette a református lelkészi vizsgát. 1851. március 12-én Arácson kezdte lelkészi hivatását, és itt kötött házasságot Czike Karolinával 1853. augusztus 1-jén. (Arács, 1908-tól Balatonarács 1954-ben egyesült Balatonfüredde). 1854 novemberében Udvariba, majd 1858 júliusában Litérre került. 1868-ban esperessé, 1874-ben komáromi püspökké választották. A komáromi kerület országgyűlési képviselője is volt. 1895. november 2-án halt meg Komáromban (ma Komárno, Szlovákia), az ottani temetőben nyugszik. Számos írása jelent meg országos lapokban (Életképek, Magyar Sajtó, Pesti

Napló stb.), de rendszeresen írt a Győrök György által szerkesztett első balatonfüredi újságban, az 1861–1863 között nyaranként megjelenő Balaton-Füredi Naplóban is. Sokat tett a Füreden játszó színészekért. 1861. július 6-án a nyári színház megnyitásakor az ő versét szavalták. Az arácsi temetőben nyugvó színésznő, Szöllősi Nina sírkövén is az ő verse olvasható. 1870-ben verseskötete jelent meg *Költemények* címmel.

A megnyitón jelen volt dr. Korzenszky Richárd, a tihanyi bencés apátság házfőnöke, aki a náluk vendégeskedő dr. Takács Zoltán komáromi egyházmegyei főgondnokot, teológiai tanárt kísérte át. A perjel úr beszélgetés közben megemlítette, hogy néhány nap múlva Szabadkára utazik. Ezt hallva megkértem, hogy két írást juttasson el a Bácsországi szerkesztőségébe. Kérésemnek eleget téve jelent meg a 2002/X–XII. számban Pap Gábor M...kynéhoz, Szabadka lelkes hölgyei egyikéhez című verse. A költemény először a Balaton-Füredi Napló 1861. évi 15. számának (augusztus 27.) 116–118. oldalán jelent meg. A címben szereplő hölgy személyére a feledés homálya borult.

Balatonfüred fürdővendégeinek névsorát 1839-től az első világháború végéig nyomtatásban is kiadták. 1861-ben a Balaton-Füredi Napló is közölte folytatásokban a névsort. A 6. szám (július 16.) 47. oldalán leltem rá a közelmúltban a „Malagurszky Lőrincz ügyvéd, nejével és szobalányával, Szabadkáról” bejegyzésre. A betűk egyezősége és az eredeti, első nyomtatásban a kihagyott betűk helyét jelző hét (7) pont, valamint az a tény, hogy a vers megjelenéséig hasonló nevű hölgy nem szerepel a vendég névsorban, valószínűsíti, és elfogadhatóvá teszi a feltételezést, hogy az eddig ismeretlen szabadkai hölgy Malagurszky Lőrinczné volt.

Nekünk, füredi helytörténészeknek, igaz örömkre szolgálna, ha bővebb adatokhoz, ismeretekhez jutnánk a hölgy személyéről.

Az írás megjelent a Bácsországi, 2008-ban.

Felhasznált irodalom:

Balatonfüred emlékjelei. Szerk. Bándi László. (2. kiad.) Balatonfüred, 2005.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 1–14. köt. Budapest, 1891–1914.

Veszprém megyei életrajzi lexikon. Szerk. Varga Béla. Veszprém, 1998.

NÉMETHNÉ RÁCZ LÍDIA

ÉCSY LÁSZLÓ FÜRDŐIGAZGATÓ 50 ÉVES JUBILEUMA (1885. AUGUSZTUS 17.)

A Lóczy utcai református temetőben nyugvó Écsy László (1807 – 1895) több mint 50 éven át, 1835–1889 között igazgatta a Szent Benedek rend tulajdonában lévő fürdőtelep életét. Tevékenysége a korabeli tudósítások s a visszaemlékezések alapján ismert az utókor előtt.

Örvendetes, hogy a közelmúltban több személyes tárgyával is találkozhattak a kutatók. A Városi Helytörténeti Gyűjtemény őrzi naplójának 1850–1856 között vezetett feljegyzéseit, ezeket Katona Csaba levéltáros tanulmányozta. A napló 1863–1892-ig terjedő részére Lichtneckert András levéltáros a veszprémi levéltárban figyelt fel. (A rendkívül fontos helytörténeti értékű dokumentumok hamarosan közkinccsé válnak, ugyanis a két levéltáros által feldolgozott, jegyzetekkel kiegészített naplókat a Balatonfüred Városért Közalapítvány hamarosan megjelenteti.)

A család jóvoltából elsőként mutathatjuk be azt az ezüsből készült serleget és kürtöt, amelyet Écsy László 1885-ben, fürdőigazgatói tevékenységének 50. évfordulóján kapott. (A tárgyakat Rozália nevű húgának leszármazottai őrzik.)

A kürt felirata: „Écsy László érdemdús fürdő igazgatónak 50 éves kitűnő működése jubileumának alkalmából halás elismerés jeléül a Balaton-Füredi fürdőközönség 1885 aug. 17.” A fedeles serleg oldalára hat részben, kettesével vészték a neveket: 1. „Kállay Gyula, Dr. Huray István, 2. Neugebauer Emma, Hirschfeld testvérek, 3. dr. Mangold Henrik, Keglovits Mátyás, 4. Pethő József, Dr. Révész Bernát, 5. gróf Esterházy László, Jókai Mór, 6. Döry Lajos és Jenő, Lonkay Antal.”¹

Az eseményről több lap is tudósított, a Vasárnapi Ujság beszámolója szerint: „E hó 17-én fényes ünnepélyekkel ülték meg Balaton-Füreden Écsy László fürdőigazgató ötven éves szolgálati jubileumát. Előtte való este Gerőfi színtársulata rendezett szerenádott. Másnap isteni tisztelet volt, melyet Simon Zsigmond tihanyi apát mondott. A mise után a közönség a gyógyterembe ment, hol az ünnepelt a szerencsekívánatokot fogadta. A nyaraló-tulajdonosok nevében Jókai Mór üdvözölte Écsyt, átnyújtván nevében(!) egy ezüst serleget. A közönség ne-

vében Bobula János fővárosi építész beszélt, serlegalaku ezüstkürtöt adván át, mint a vendégek ajándékát. A szeretetházi bizottság nevében ismét Jókai Mór szólott: a Balaton-egylet nevében Eszterházy(!) László gr. elnök adta át az üdvözlő iratot. A füredi ref. egyházközség nevében Segesdi (!) Miklós, a község nevében Virág Gábor bíró, a szeretetházi tanítói kör részéről Nagy Áron igazgató, Zalamegye részéről Skublics bizottsági tag és Kovács Rezső segéd-szolgabíró, a szeretetházi gyermekek nevében egy kis fiú, a tisztikar nevében Veninger Mátyás, a tűzoltók nevében Reményfi Jenő mondott üdvözlőt. Délután 2 órakor a virágokkal földiszított teremben 150 terítékű díszebéd volt. Este a park kivilágítása mellett Gerőfi színiigazgató ünnepi előadást rendezett, a tűzoltók pedig bált adtak.”²

A Zalai Közlöny is hírt adott az ünnepségről: „Écsy László fürdőigazgató 50 éves jubileumáról írhatom, hogy megtörtént, és pedig igen fényesen. Már aug. 16-án esti 9 órakor Gerőfy színtársulata szerenádott, utána a pozsonyi zenekar szép nótákat húzott. Másnap 17-én reggeli 9 órakor hála isteni tisztelet volt, melyet segédlettel Simon Zsigmond apát végzett a zsúfolásig megtelt fürdői kápolnában. A templomból kijött fürdővendégek és az e napra jött Écsy tisztelők megtöltötték a nagy gyógytermet, hol először a Szeretetház növendékei énekeltek, utána Jókay(!) Mór a b.-füredi villatulajdonosok nevében üdvözlé, azután a fürdői vendégek nevében Bobula, utána ismét Jókai a Szeretetház igazgató-tanácsa nevében. Azután Kállai olvasta fel a „Balaton-egylet” üdvözlő levelét; következett a b.-füredi ref. egyház testület, községi testület, Szeretetház igazgatója és tantestülete, törvényhatósági testület és tűzoltó-egylet üdvözlései. Végre a Szeretetház növendékei a „Király” himnust énekeltek. – Délután fél 3 órakor 200-nál több terítékű díszebéd volt, melynél a fölköszöntések sorát Simon Zsigmond apát úr kezdte a király és királyicsalád éltetésével, utána szóltak Jókay(!), Vadnay, Lonkay, Mórocza, Sziklay ... és még többben. Esti 7 óra után kezdődött a színházban a díszelőadás, színház után a b.-füredi polg. dalegylet szerenádja fejezte be a jubileumot éji 11 órakor.”³

A Veszprémi Független Hírlapban is méltatták érdemeit: „*Hasznos működésének 50. ik évfordulója alkalmából méltó örömnövepet ülhet tehát ő, ki hivatásának hiven megfelelt, s örömet fokozhatja az az öntudat, hogy teljes mértékben megérdemli nagyszámú tisztelői-, a Füredet látogató fürdővendégek és a fürdőtulajdonos tihanyi apátság részéről ezen alkalommal megnyilvánuló tiszteletet, elismerést és abbéli őszinte jó kívánságokat, hogy Écsy László még igen sokáig éljen!*”⁴

A 19. század közepén a fürdőhely korszerűsítésében, ismertté válásában elvitathatatlan szerepe volt, gyakran emlegették: Füredet Écsy nélkül, Écsyt Füred nélkül nem is lehet elképzelni. Hoszszan lehetne sorolni munkájának eredményeit, most csak egyre hívom fel a figyelmet: Ő kezdeményezte 1881-ben, hogy állítsanak emléktáblát az első fürdőorvosoknak, az 1785-től 1802-ig itt gyógyító Oesterreicher Manes Józsefnek (1756–1831), és az 1819-től haláláig itt tevékenykedő Adler Józsefnek (1789–1851). (Az 1885-ben elhelyezett Oesterreicher tábla volt Füreden az első!)

Sziklay János 1941-ben megjelent írásában felhívta a figyelmet fürdőigazgatói tevékenységének

jelentőségére, és szorgalmazta, hogy emlékét örökítsék meg Füreden.⁵ Akkor is ugyanaz az „utca” viselte a nevét, mint ma, a Zákonyi utcai parkoló északi oldalán. Az évtizedekkel később Zalka Mátéra változtatott utca csak az 1990-es években kapta vissza régi elnevezését.

A fürdőhely fejlődéséért egész életén át fáradhatatlanul buzgókodó Écsy László természetesen szerepelni fog a Balatonfüredi életrajzi lexikonban, de fontos lenne, hogy az utókor méltóbb formában is őrizze a tevékeny fürdőigazgató emlékét, ismeretebbé tegye a nevét.

Jegyzetek:

1. A személyekről bővebben: Némethné Rác Lúdia: Balatonfüred nevezetes épületei. Balatonfüred, 2008.
2. A balaton-füredi jubileum. = Vasárnapi Ujság 1885. aug. 23. 34. sz. 554. p.
3. Balaton-Füredről írák.= Zalai Közlöny. 1885. aug. 22. 34. sz.
4. N. Á.: Écsy László fürdőigazgató 50 éves ünnepélye alkalmából. = Veszprémi Független Hírlap. 1885. aug. 15. 33. sz. 1-2. p.
5. Sziklay János: Écsy László emléke. = Balatoni Kurir. 1941. február 13. 7. sz. 1-2. p.

Az Écsy-család: (balról jobbra) Écsy Antónia, Écsy László, Écsy Józsefné, Écsy József, Écsy Istvánné

FRIVALDSZKY JÁNOS

SÜMEGI JÓZSEF FÜREDI FÜRDŐORVOS (1861–1945)

Sümegi József

A balatonfüredi Blaha Lujza-villával szemközt, az egykori Engel-villa (ma: Balatoni Borok Háza) falán 1986 óta emléktábla örökíti meg dr. Sümegi József több mint negyven éves fürdőorvosi tevékenységét. A táblát unokája, dr. Frivaldszky András költségén a Városi Tanács állíttatta.

Az egykori Engel-villa

A ház falán 1986-ban avatott emléktábla

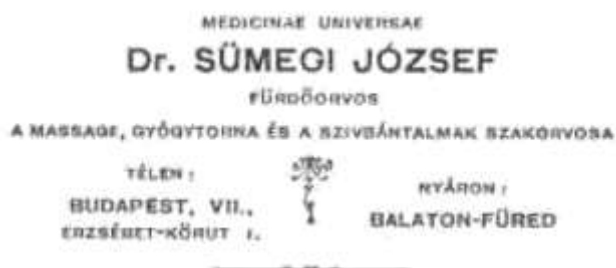
Nemrég a nagypapa emlékét oly szeretettel ápoló és hagyatékát gondosan őrző unokatestvérem meghalt, azért arra gondoltam, hogy ezekből az értékes iratokból merítve egy rövid életrajzi vázlatot készítek az általam is ismert kedves öregúrról, amíg a Városi Múzeum levéltárosai a tőle maradt hagyatékot szakszerűen fel nem dolgozzák.

Már anyai nagypapja, Stern József is orvos volt, 1828-ban végzett a pesti egyetemen. Apai nagypapja tanító volt, apja Sümegi Jakab 1857-ben vette át Szilasbárháson (ma: Mezőszilas) apósától a községi orvos tisztét, itt született immár harmadik generációs orvosként Sümegi József. Előbb katonavosként tevékenykedett, 1890-ben tartalékos állományba helyezték, majd 1906-ban saját kérésére végleg elbocsájtották a hadseregtől. Közben biztos egzisztenciát teremtett magának: télen Budapesten, nyáron pedig Balatonfüreden, ahová minden évben május 1-jén leköltözött és ott szeptember 30-áig rendelt. 1903-tól 1908-ig a Fittler-villában (ma: Kedves cukrászda), azután 1941-ig a ma emléktáblával jelölt házban, 1941-től 1943-ig pedig a Stefánia szálló első emeletén volt a rendelője. Állandó betegei közé tartozott Kiss József költő és Blaha Lujza, aki nemcsak Füreden lakott a vele szemközt, de Budapesten is. Sümegi doktor ugyanis az Erzsébet krt. 1. szám alatt lakott, a művésznő pedig az Erzsébet krt. 2. számban. Első gyermeke, István szintén orvos lett, egyetemi magántanárként

végzett értékes tudományos munkát, János fia ügyvéd lett, a legkisebbet, Máriát pedig egész fiatalon nagybátyám vette el. Nagy szerelem lehetett, tekintve, hogy amikor a férjet egy ellensége az utcán lelőtte, a 23 éves, négy hónapos kisfiával magára maradt özvegy többé nem ment férjhez. Sümegi József Füreden nem csupán fürdőorvos volt, hanem balneológus specialista is, valamint olyan orvos, aki a természetes gyógymódok alkalmazását helyezte a gyógyszeres kezelések elé. Elsősorban a klimatikus élettani hatásokat vizsgálta, a fürdést pedig kiterjesztő értelemben tekintette, mint *légfürdőt* és *napfürdőt* is. A századelőn – mint közismert – a balatoni fürdőzés bokától-csuklótól nyakig zárt fürdőruhákban történt. Az első világháború után kezdődött a fürdőruhák modernizálódása, aminek pozitív élettani lehetőségeire Sümegi doktor gyakran felhívta a figyelmet.

Ám Fürednek gyógyvize is van, nemcsak bala-

toni fürdője. Addig a füredi vizet döntően ivókúra céljára alkalmazták, emésztőszervi és légzőszervi bántalmak ellen. Létezett ugyan kádfürdő is, ám csak 8 káddal, évente 300-400 eladott fürdővel. Sümegi doktor teljesen új koncepciót hozott. E gyógyfürdőt kezdte propagálni, méghozzá szívbetegségek kezelésére. Már első szezonja végén 1870 szénsavas fürdőt adtak el, tíz év múlva 15 000-et, 19 kádban. Mindezt az ő tevékenysége révén, aki nem csupán a betegek közt szájról-szájra terjedő pozitív információra épített, hanem igen aktív propagandát is kifejtett a szénsavas fürdők érdekében. Sorra tartotta az előadásokat tudományos kongresszusokon, írta a tanulmányokat orvosi folyóiratokba, a megjelent különlenyomatokat elküldte kollegáinak, sőt, körleveleket is küldött szét még ennél is szélesebb körben. Ám gondolt a széles közönségre is, több népszerűsítő kiadványt is írt a balatoni, füredi gyógy tényezőkről.

Mélyen tisztelt Kartárs ur!

Tisztelettel értesitem, miszerint fürdőorvosi gyakorlatomat

BALATONFÜREDEN

f. é. május hó 28-án kezdem meg.

A gyógyhely rendkívül szénsavdús természetes szénsavas fürdői folytán különösen ajánlható a **szívbetegségek és az edényrendszer bántalmainak** gyógyítására.

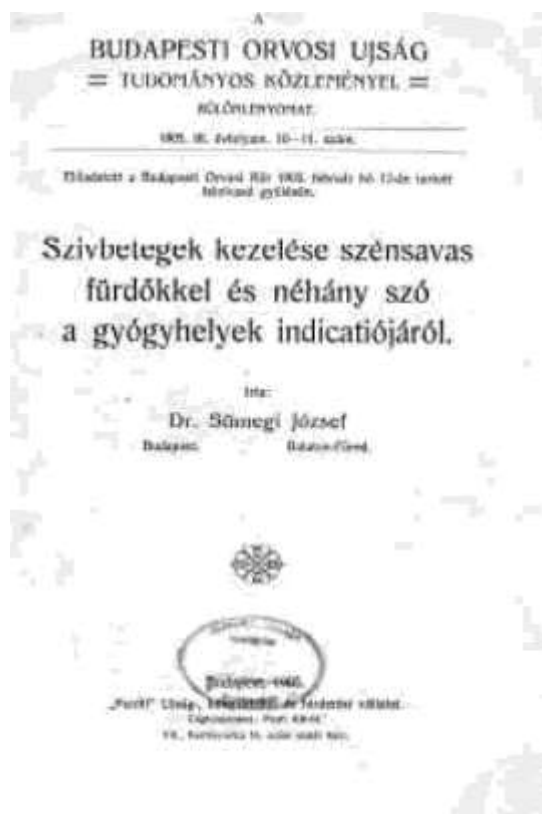
Ivókúra, tó, nap és légfürdő, orvosi massage, gyógytorna, vibratio és villamos kezelés alkalmazása, számos ideg-, gyomor- és bélbántalom gyógyítására bővítik ki az indicatiokat.

A közönség kényelméről az igazgatóság több ujtással gondoskodott. Szíves jóindulatát kérve, maradtam

kiváló tisztelettel

dr. Sümegi József.

Tájékoztató az orvostársaknak a füredi rendelés megkezdéséről

1905-ben kiadott orvosi munkájának címlapja

Mindezek hatása nem maradt el. Kezdetben 300 szállodai és 400 villaszoba állt a betegek-üdülők rendelkezésére, tíz évvel később 800 villaszoba. A Szent Benedek Rendnek, amelynek tulajdonában voltak a szállodák és a fürdők 1902-ben 15 000 korona, 1912-ben 115 000 korona volt az ezekből származó évi jövedelme. A Rend ekkor határozta el egy 65 kabinos fürdő építését, amivel az évente eladott fürdők száma meghaladta az 50 000-et, miközben a villaszobák száma 2 000 fölé emelkedett. Mindez magával hozta a gyümölcs és egyéb termékek forgalmának növekedését is. Füred lakossága megháromszorozódott. Ennek a tevékenységnek elismeréséül dr. Sümegi 1929-ben tiszteletbeli megyei főorvosi kinevezésben részesült, 1930-ban pedig Horthy Miklós kormányzó királyi egészségügyi tanácsosi címet adományozott neki.

Bár az elért eredmény már túlnőtt a kezdeményezőn, a propaganda tevékenységgel nem hagyott fel. Változatlanul írta tanulmányait és népszerűsítő cikkeit, tartotta előadásait. Összesen 74 különféle orvosi tárgyú írásból áll írott életműve. Tőle származik a „szívbeteg Mekkája” szlogen is.

A Neurasthenia és Hysteria, sőt számos egyéb megbetegedéseken kívül sikeresen kezelhető még a gyógyhelyen a gyenge hurruttal vagy annélkül jelentkező gyomor és bél atonia.

A gyógyhelyre vonatkozó minden felvilágosítással készséggel szolgál és szíves támogatását kéri

kitünő tisztelettel

Dr. SÜMEGI JÓZSEF

Télen:

Budapest, VII., Erzsébet-körut 1.
I. em.

Nyáron:

Balaton-Füred, Templom-utca
Fittler nyaraló.

1935-ben megjelent könyvének címlapja

Mindeközben nemcsak az új világháború, hanem a zsidóüldözés árnyai is előrevetítődtek. Sümegi doktor zsidó vallásának született, amint felesége, Adler Ernesztin is, Adler Károly tekintélyes nagyiparos lánya, aki a Millennium idején még királyi udvari ebédekre is hivatalos volt. 1919. május elsején, néhány nappal a Tanácsköztársaság kikiáltása után Sümegi doktor családjával katolikus hitre tért. Sőt, mi több, ebben az évben a Magyar Királyság Pártjába is belépett, amelynek célkitűzései közt szerepelt, hogy „nem ismer személyi, rangbeli, felekezeti és osztálytürelmetlenséget,” ellentétben a kommunizmussal.

A harmadik zsidótörvény már rá és családjára is vonatkozott E törvénynek azonban volt egy olyan passzusa is, amely szerint a jelentős érdemekkel rendelkező személyek mentesítést kaphatnak ennek intézkedései (sárga csillag, gettó) alól. Dr. Sümegi joggal érezte, hogy tett valamit a magyar társadalomért, ezért folyamodványt szerkesztett a Kor-

mányzóhoz. E kérelem két fogalmazványi változatban is fennmaradt, de nagyon valószínű, hogy végül nem küldte el. Az egyik – valószínűleg az első – változatban felesége és gyermekei számára is kéri a mentességet, a másikban már – s ez szívszorító – csak felesége és maga számára. A címzettnek rangjának megfelelő hangnemű írás ugyanakkor öntudatos is: tisztában volt életműve értékével.

Sokat mond egy 1944. november 14-i lakásbejelentő, amelyben unokája Frivaldszky András igazolja (az aláírás hamis, mert ekkor ő katona volt Tapolcán), hogy Frivaldszky János (tehát a másik, ám már 31 éve halott nagyapja) beköltözött az ő Sándor téri lakásába. Mindezt megerősítendő még névjegyet is készíttetett dr. frivaldi Frivaldszky János névre. A vészidő telét így túlélte, amint fia, István és felesége is, akik viszont meghalt nagybátyám papírjaival voltak nálunk Budán.

1945-ben még újra akarta kezdeni praxisát Füreden, ám ebben halála megakadályozta.

MEDICINAE UNIVERSAE
Dr. SÜMEGI JÓZSEF
a Massage gyógytorna és testgyógyászat
szakorvosa.

Mélyen tisztelt Kartárs ur!

Alulírt tisztelettel bátorkodom értesíteni, miszerint a nyári évadban

BALATON-FÜREDEN

fürdőorvosi gyakorlatot fogok folytatni.

Ez alkalommal szíves figyelmét akarom felhívni eme minden kényelemmel berendezett Balaton parti gyógyhely természetes szénsavas lúgos fürdőire. A legerősebb Nauheimi forrás sem közelíti meg Balaton-Füredét.

A fővároshoz való közelsége, bőséges forrása, szél és pormentessége, a mit biztosít a közvetlen mögötte elterülő erdős hegyhát, az azon kínálkozó árnyas sétautakkal, különösen alkalmassá teszik a gyógyhelyet a szénsavas fürdők egyéb indicatiói mellett

Szívbántalmak

kezelésére.

A mechanotherapia terén tett közel 2 évtizedes tapasztalataim és irodalmi munkásságom biztosítékot képezhetnek arra nézve, hogy a betegeket a bántalmuk által megkövetelt legszigorubb orvosi kautélak betartásával fogom kezelni, alkalmazásba véve még a massaget, gyógytornát és az electromos vibrátort.

LÁSZLÓ ZOLTÁN

A JÓKAI KILÁTÓ TÖRTÉNETE

A közelmúltban történt tüzesettel kapcsolatban szeretném leírni a kilátó rövid történetét.

Emlékezetemet az IBUSZ 1950 augusztusában indított Idegenforgalmi Tájékoztató című havonta megjelenő tájékoztató folyóirat segítette.

A kilátó az 1950-es években

A lap 1951. márciusi száma két fontos cikket tartalmaz. Az egyik a 3. oldalon: *“Veszprém megye Idegenforgalmi Hivatalát létesít”*. A másik az ötödik oldalon, a BELFÖLDI HIREK között: *„A Balaton északi partján az Alsóörs feletti Cser-hegyen emelkedő kilátó az egyetlen, amely épségben maradt a háború után. Balatonfüred tanácsa most a község felett emelkedő Tamás-hegy 317 méteres magaslatán építtet egy kilátót, hogy ezzel is előmozdítsa az ott üdülők számára a természetjárást, a szép kilátást. A szükséges anyag már a helyszínen van és az építkezés rövidesen megkezdődik. Májusban, a szezon indulásakor fogják a kilátót ünnepélyesen felavatni.”* A közleményt az Idegenforgalmi Hivatal élére kinevezett Zákonyi Ferenc írta, aki már annak szervezésével foglalkozott. Az év elején felkeresett – én a Tanácsnál dolgoztam – és kért, hogy vállaljuk át a kilátó építésének költségeit. A létesítéshez ugyanis a még szerveződő hivatalnak

nem lehetett pénze. A VB elvállalta és a számlát kifizette. Nem emlékszem, hogy volt-e ünnepélyes felavatás, és a névadás is – valószínűleg – Zákonyi ötlete volt.

Balatoni látkép a kilátóból

Az építmény tíz év múlva tönkrement, de akkor már a Hivatalnak volt rá pénze, és megrendelte a felújítást az erdészetnél. A tervezést és a kivitelezést Schneider Ferenc okleveles erdőmérnök végezte. Elmesélte, hogy az építkezéshez szükséges 60 kg csavart Csepel motorkerékpárján szállította a hegyre úttalan utakon. Az építmény vasbeton tuskókon álló, négyszögletes, tölgyfagerendákból álló háromszintes stabil építmény lett, amely kiállta az időjárás viharait, de a tűznek már nem tudott ellenállni. Az építmény, szerencsére a tüzet eloltó tűzoltóknak, valamint a gépkocsijuk teljesítményének köszönhetően augusztus 19-én (2007) megmenekült a teljes megsemmisüléstől.

2008 októberében az önkormányzat döntött a kilátó felújításáról, amely előreláthatóan 2009 tavaszán készül el. Az építményt védőtetővel és világhárítóval is felszerelik.

A fényképeket dr. Cséry Zoltán készítette.

Felhasznált irodalom:

Tar Kálmán: *A Balatonturist 50 éve. Veszprém*, 2001. 12 és 19.p.

Praznovszky Mihály: *Füredi halhatatlanok*. Balatonfüred, 2005. 231 p.

RÁCZ JÁNOS

BALATONFÜRED HALFAUNÁJA – II.

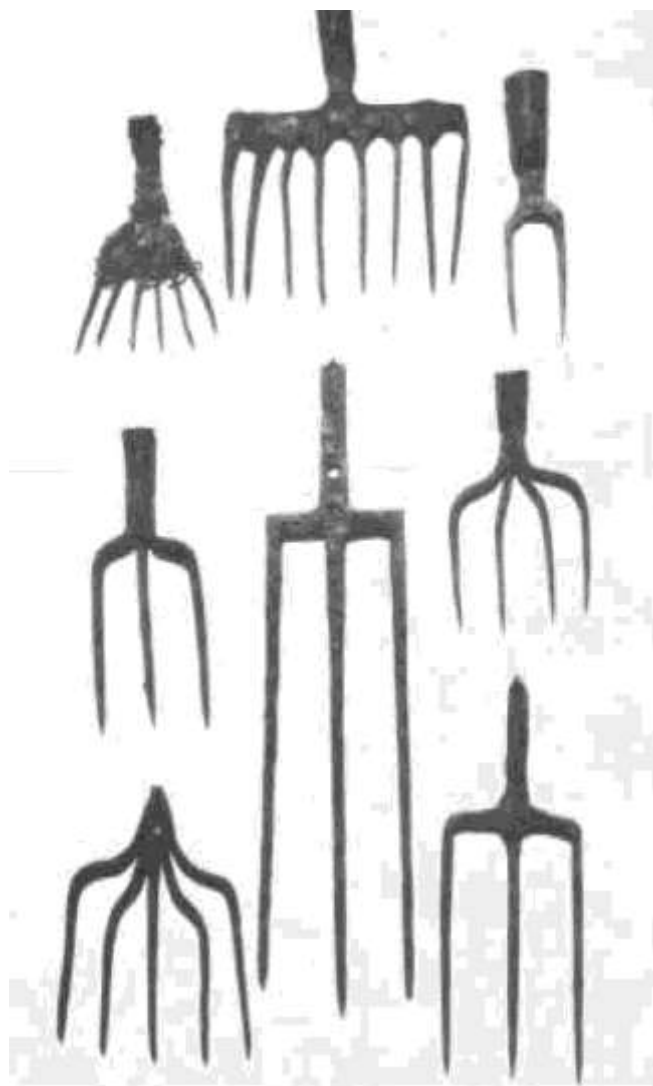
Folytatva az első részt, melyben a füredi Tilesch Nándor (A Balaton halainak népies elnevezése. A Bakonyi Múzeum Néprajzi Adattára, kézirat. Veszprém.) gyűjtötte tájnyelvi halneveket vettük sorba, ebben a fejezetben az *Új Magyar Tájszótár* I–IV. (Bp., 1979–) eddig megjelent köteteinek azokat a halneveit kezdjük tárgyalni, melyek a Balaton-mellék népnyelvében használatosak.

Előtte néhány sorban utalnánk még a halászat évezredes múltjára és fontosságára városunk környékén. A Balaton hatalmas vízfelülete az itt élő régi népek számára védelmet nyújtott, illetve a tó közelsége a megélhetést is biztosította. Egy későrómai színes térkép, a Tabula Peutingeriana Balatont ábrázoló részlete szerint a tó partján a megtelepülés sűrűsége nem volt egyforma. A népsűrűség megoszlásának okát részben földrajzi adottságok magyarázzák, többek között nyilván a halászatra, vízi közlekedésre alkalmas partszakaszok is befolyásolták a települések létrejöttét. Jalsovics Aladár szerint (A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei. Bp., 1878) a rómaiak ismerték Füred ásványvizét, Valéria császárnő (Galerius felesége) is használta erősítő gyógyvizét, és „a vadászattal rokon halászat is kedves mulatságot és szórakozást nyújthatott a császári trónról magányba vonult özvegynek.”

Már az Árpád-házi királyok okleveleiben ismételtelen adományoznak halászati jogokat az egyháznak (pl. a fehérvári örkanonokságnak, a piaristáknak stb.) és a földesuraknak. Régi feljegyzések szerint számottevő jövedelmet jelentett a balatoni halászat. A Balaton melléki községekben – tiltva vagy szabadon – minden ember megpróbálkozott a halászáttal. A többség jól ismerte a halfogás különböző módszereit, értette a mesterséget. A Balaton halállománya valaha igen gazdag volt. A fölösleget a füredi halászok is eladták. Jó borokra is cseréltek halat. Jalsovics azt írja, hogy „A halászok az általuk fel nem használt halat a halkereskedőknek, kiket ők *fischéreknek* neveznek, adják el.” Télen, ha jól befagyott a víz, jégi halászatot, lék halászatot űztek. A halászok csizmájukon jégpatkót viseltek, jégfejszével vágta a lékeket.

A balatoni halászat első írásos emléke 1024-ből származik, ebben azt írják, hogy István király a zalavári monostornak „balatoni halászatot”, azaz

halászati engedélyt adományozott. A magyar honfoglalást követő időszakból már egészen korai levéltári adatok bizonyítják a füredi halászat egykori meglétét. Az 1055-ből való tihanyi alapítólevél későbbi hamisítványa Papsokát, Füredet és Arácsot említi az I. András király által a bencéseknek adományozott birtokok között. Az oklevél szerint a harangozókon kívül Füreden 15 jobbágy, 7 udvarnok és 3 *halász* szolgálta a bencéseket, Arácson pedig 6 jobbágy, 5 szőlőműves és 4 *halász*. (Egyébként már ebben az oklevélben említene 1055-ben *seku ueize* 'szék vejsze' néven egy, a tihanyi apátsághoz tartozó birtokdarab halászjogának fogalmát, ez a halászjog a révhez vezető út melletti szakaszra vonatkozott, a Balaton nádasainál. A *seku* itt 'mocsár' jelentésű. A *ueize* 'halfogó rekeszték' szó egyébként gyakori helynevekben.)

Balatoni halászvillák

A veszprémi káptalan 1320. július 21-i oklevelében említik, hogy Kéki Miklós fia Benedek mester, veszprémi kanonok – kéki és füredi birtokok között – egy balatoni halászhelyet is örökölt. 1386. február 10-én a pécselyi Sándor fia László a füredi Kék birtokban telkeket ruházott át örökös joggal a *Keykyhalazuth* (Kéki halászhut) nevű út mellett. 1396-ban intézett a fehérvári káptalan Zsigmond királyhoz jelentést, melyben szintén említik az Arács birtokról Kék birtokra vezető *Halazo uth* (Halászhut út) nevet. A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriumában értékes adatokat őrzött meg kéki és füredi birtokokról. Említi többek között, hogy az uraságnak volt egy halastava, amelynek a bíró köteles volt gondját viselni. 1568-ban pedig összeírás készült a sümegi és a tihanyi várhoz tartozó javakról, a tihanyi várhoz tartozó füredi részirtok jövedelmeit is összeírták. Itt említik a füredi és arácsi jövedelmek sorában, hogy a balatoni halászhutból a várkapitánynak tized járt. Tihanyvár birtokainak és tartozékainak 1572. évi úrbéri összeírása szerint is a füredi halászhutból a halak tizedik részét a tihanyi várhoz szolgáltatották. Egy másik, a tihanyi apátságnak a tihanyi várhoz tartozó birtokait és jövedelmeit tartalmazó urbárium 1645 körül említi, hogy Füred helységben a balatoni halászhut után tartoztak „az úrnak kedveskedni.” A veszprémi káptalan jövedelmei között az alábbi bevételeket tartották számon: 1693. május 22-én 6 süllő, június 19-én szintén 6 süllő, május 29-én 2 kis harcsa, 4 süllő, június 19-én 3 harcsa, 1694. február 18-án pedig 1 kocsis hal. E szerint téli halászhutot is űztek Füreden. A XVIII. század elején a földesúri és királyi kisebb haszonvételek közül szömörce hasznosításán, a malmokon, a téglá- és mészégetésén, hamuházon, gubacsszedésén, pálinkafőzésén, a savanyúvízi vásáron, mészárszékeken, kocsmákon és vendégfogadókon kívül a halászhut hozott jelentősebb bevételt. Levéltári adatok azt tanúsítják, hogy a veszprémi káptalan 1727 körül nekilátott az úrbéres viszonyok felmérésének és az önálló gazdálkodásnak. A füredi úrbéresek összeírásában olvasható, hogy a káptalan és a többi közbirtokos földesúr alattvalói a Balatont szabadon halászták. Az úrbéresek összeírása és terheik feljegyzése után a püspök 1727. április 17-én a füredi részirtokon élő jobbágyok számára kiadta az urbáriumot, melynek 7. pontja szerint azonban, ha az uraság részéről való lakosok halászni akarnak a Balatonban, minden harmadik halat kötelesek az uraságnak adni. A szolgáló füredieket és szolgáltaikat 1753-ban ismét összeírták, az elkészült

urbárium tartalmazza azt is, hogy a Balatonban való halászhut hasznát cenzus fizetése nélkül más közbirtokosokkal és lakosokkal együtt közösen bírták.

Jeladás a halászhutnak a tihanyi hegyfokról

Levéltári adatok szerint tehát rendszeresen halászták a Balatont, 1727 előtt a jobbágyoknak szabad halászhut volt a helységhez tartozó Balaton vizén, hasonlóan más közbirtokosokhoz. Mint láttuk, akkoriban a balatonfüredi népnek egyrészt halászhuti joga volt, illetve adó fejében halászhutott, és bérlőként is juthatott halhoz. A Tihanyi Apátság Levéltárában őrzött irat szerint 1821. márciusában a füredi előjárók igazolást adtak ki Polányi István számára arról, hogy egy kocsira való halat vett a Füred helységben lévő halászhutból, amit később este a Balaton partján hagyott, és reggelre ellopták. Szintén ebben a levéltárban fennmaradt egy úriszéki ügy, amelyből kitűnik, hogy a füredi halászhutok abban az időben szintén céhbe tömörülve halászták a Balaton vizét. A halászhutgazdák között jobbágyok, és nemesek is voltak. Úriszéki iratok szerint 1837-ben öt füredi jobbágy panaszt tett a tihanyi uradalom fiskálisánál, hogy Sipos Bertók János négy ökrével halászhálóikat összeszaggatta. Tanulságos a történet, és sokat megtudhatunk az egykori halászhuti viszonyokról is az iratokból, a halászhutgazdák ugyanis panaszt tettek a falusi előjáróságon is, ahol elmondták, hogy Sipos Bertók János „a Savanyó víznél az Tilos rétben etetett, ahol is fentebb említett halászhutnak hálójok az bozót végén ki volt terítve.” A vádlott azzal védekezett, hogy szerinte „külömbféle sorsuak álván egy halász céhbe a füredi közös Balaton vizét ön hasznukra halászni, a halászhut mesterségéhez legkevesebbet sem értvén, hozzájuk vévén több ízbe nem céhekhez tartozó lakosokat, de még szolgáljokat is elküldvén, halászhutjok közbe hálójokat a vízbe megakasztván húzták, vonták s így magok öszve is szaggatták.”

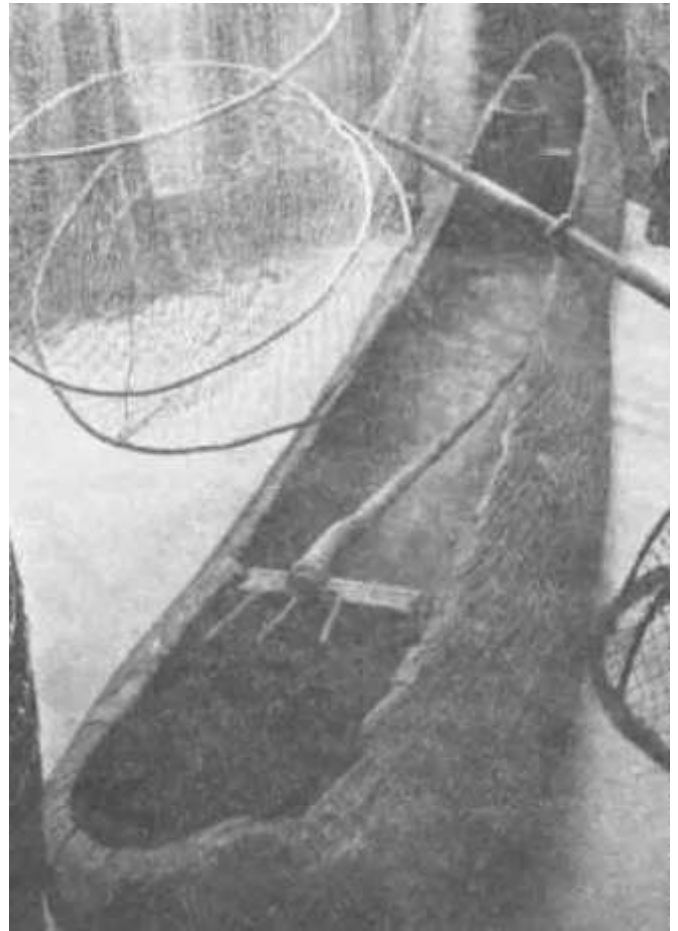
Arács népe szintén halászta a Balatont, levéltári adatok szerint arácsi halászok tanúskodtak kövesdi és csopaki halászok jogai ügyében, tanúként szerepeltek, amikor közöttük a halászat joga miatt a Balaton jegén véres verekedés tört ki. Előfordult, hogy az arácsi halászok bérbe adták a kövesdieknek az arácsi Balaton vizét. Azonban nemcsak a Balatonban volt hal Füreden, a káptalani földön lévő, Marton Ádám bérelte malomnál, a malomtóban is lehetett halat fogni. A Veszprémi Káptalani Magán Levéltárban őrzött okirat szerint a molnár szerződésébe 1757-ben bele is foglalták, hogy a molnár megkapja „a malom fejnél lévő víz-állást is malom tónak, úgy mindazonáltal, hogy azt az uraság megnagyobbtván és belé hordatván halat, köteles lészen nevezett Marton Ádám a halra és a tóra vigyázni, és midőn az uraság parancsolni fogja, ugyan az uraság számára meg is halászni.”

Téli halászat a Balatonon

Füred és Arács lakossága számára az 1850-es években történt meg a jobbágyrendszer felszámolása. A gyakorlati megvalósítás feltétele először is az volt, hogy az osztatlan tulajdont megszüntessék, arányosítás történjen, aránykulcsban állapodjanak meg. A megegyezés 1856 nyarán jött létre, Balatonfüreden Zala megye cs. és kir. úrbéri törvényszéke előtt a volt földesurak és a nemes és agilis birtokosok a halászati joggal kapcsolatosan megállapodtak abban, hogy „a halászati jognak évi haszonvételei a fent említett kulcs szerint lesznek az illető földesurak, nemes és agilis birtokosok között felosztandók, ugyanezen aránykulcs fog szolgálni a Balaton apadásra vonatkozólag is, azért is a vízzel borított terület ott, ahol a nádas végződik, a térképen is mérnökileg ki fog jelöltetni.” Az arácsi arányosítás ügyében a gróf Esterházyak még később, 1857. tavaszán nyújtották be a keresetlevelet a zalaegerszegi cs. és kir. úrbéri törvényszékre. Az

egyezséget 1869 tavaszán kötötték meg, ennek 6. pontja értelmében „a Balaton vizét halászatra továbbra is a grófi család és a nemesség közösen használja.”

Balatoni bödönhajó

Jankó János adatai a halászat XIX. század végi meglétére utalnak. Az öreghálós és vejszés halászat mellett a jég alatti halászatot is alkalmazták. A vejsze neve *kalicka* vagy *kalica* volt. Közlekedési eszközként a nyílt vízen az egyetlen fatörzsből kivájt *bödönhajót* (bodonhajót) használták, amelyet 1881-re a Komáromból átvett könnyű deszkahajó vagy *lentahajó* váltott fel. A halászóvizek megnevezései szerint a hígvízi halászat helyeit *kerítésnek*, a téli halászatét, a jég alatti halászhelyeket *vonyónak* nevezték. Fürednek tizenkét vonyója volt: Diós, Cinegeorr (Fitospartalja), Domján tisztása, Fehérvíz, Nagyfenyei dülő eleje, Vörösföldek alja, Fürdő eleje (Fenekalja), Deszkametsző, Kalótyai nádas, Baricska alja, Kőmejed alja, Fürdőház eleje (Savanyóvíz). Később, az 1930-as évektől Füred szerepelt ugyan halárusító helyként, de mint főfoglalkozás, a halászat már nem létezett, a hal mint kiviteli termék, nem szerepelt többé a vásárokon. Füred elsősorban felvevőpiac lett, főleg Tihanyból érkeztek a halárusok. A halat fűzfavé-

kában elhelyezve, fejükön szállították. A nagyobb gazdaházaknak állandó halasasszonya volt, aki rendszeresen, általában hetente hordta hozzájuk a halat. Fillérékért adták árújukat, a konyha közepére leállítva a kosarat kedvükre válogathattak belőle a háziak. A füredi piac állandó vásárlóközönségét nyaranta az üdülők is növelték. Balatonfürednek négy vására volt. Tavaszi és nyári időszakban reggel 6 órától este hét óráig tartott, őszi és téli időszakban reggel 7 óra és délután 5 óra között volt nyitva. A helypénzt Füreden a község önkormányzata határozta meg, pl. egy kosár halért 6 fillért, egy láda halért 20 fillért, egy kocsi halért 60 fillért kellett befizetni.

A halászati módszerek és eszközök átvétele a Balatonon is tetten érhető. Jankó szerint a Dunamelléki kölcsönzések forrását Balatonfüreden, Tihanyban és Kenesén jelölték meg. „Balaton-Füreden ugyanis meg lehetett állapítani, hogy az utolsó bodonhajó 1881-ben pusztult el; a bodonhajók kipusztulásával a deszka- vagy lenta-hajók kerültek forgalomba s ezeket Komáromból hozták, a hol előbb a velök való bánást megtanulták. Mindezt megerősítették a tihanyi halászok is. Ezt erősíti meg Herman is, ki szintén mondja, hogy a tihanyiaknak ma komáromi hajóik vannak. A kenesei halászok szerint a komáromi deszkahajót Kenesén hozták először a Balatonra és pedig a hetvenes évek elején, csak utánuk vettek a fürediek és tihanyiak lenta-hajókat s a keneseiek ez adatait még a boglári és lellei halászok is megtudták erősíteni, mert azt mondták, hogy abban az időben a bodonhajó Keszthelytől Kövesdíg mindenütt megvolt s csak onnan Keneséig használták a komáromi deszkahajókat.” Balatonfüreden is társaságba tömörülve halásztak, Jankó szerint „Balaton-Füreden p. o. azt felelték, hogy ott czéh nem volt, hanem volt egy kompánia, a Rókáé; a czéhház a gazda háza (Róka uramé) volt, articulus a gazda parancsa volt, mert övé volt a háló s ő fizette az árendát.” A XX. században számottevő halászattal a füredi lakosság már nem foglalkozott, a tevékenység a szigonyos orvhalászokhoz kapcsolódott, akik első sorban íváskor dézsmálták a csapatokba verődött, kába halállományt.

A régebbi adatokat átnézve azonban nem csoda tehát, hogy a balatoni halvilágot Füreden jól ismerték, és annak fajait számos népnyelvi elnevezéssel számon is tartották.

kosorrú ponty J. *Cyprinus carpio*. N. ÚMTsz.: nagy testű, fekete színű, tompa orrú pontyfajta’.

Balatonmelléki elnevezés. Mint Jankó János írta (A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bp., 1902.), a pontyok között „a balatoni ember megkülönbözteti a nádhegyi pontyot..., és a kosorrú pontyot, mely nagyobb, fekete és tompább orrú”.

Tőponty

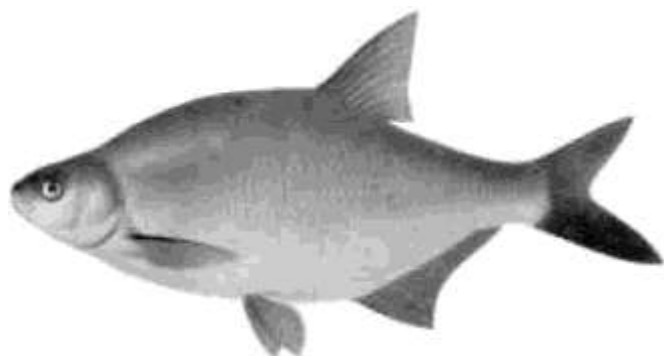
sigér J. *Perca fluviatilis*. A sügér terminus tájnyelvi alakváltozata vidékünkön. Maga a *sügér* szó igen régi nyelvünkben, a magyar írásbeliség egészen korai emlékeiből már adatolható; R. 1435 k.: *siger* (Soproni Szójegyzék), 1500 k.: *sigher* (Temesvári Glosszák), 1544: *swger*, *siger*, 1548: *swger*, 1553: ua. (OklSz.), 1590: *siger* (SzikszF.), 1605: *syger* (OklSz.), 1655: *sigér* (Apáczai Csere János: Enc.), 1673: ua. (Com:Jan.34), ezután szinte minden szótárban, szakmunkában szerepel. Alakváltozatai a tájszótárakban és a népnyelv egyéb forrásaiban is gyakoriak; Nyr. 13: *sigér*, *sügér*, *súdér* | MTsz.: *sigér* (Balaton), ua. és *siger* (Baranya m. Csúza), *sigér* (Tokaj), *singér* (Karád), *súdér* (Tisza m.), *sügre* (Nógrád m. Lázi) | Édes: *sigér* (Balaton-felvidék) | NéprKözl.: *singér* (Lónya) | Gyurkó: *süger*, *sügre* (Marosvásárhely) ‘ua.’.

Ismeretlen eredetű halnevünk. Származásának finnugor magyarázata (NyK. 2: Hunfalvy, Ethn. 4: Munkácsi) nem állja meg a helyét. Beke (Nyr. 61) csuvas eredetet föltételez, illetve a kalmük *sörgö* ‘ua.’ halmnévvel veti össze (Hal. 33). A magyar halnevet átvette a kárpátukrán: *singig*, *süger*, a román: *sugăr* (Szék, Kolozs m.) és a szlovák is: *šiger*, *šuder* ‘ua.’.

homokkűsz J. halfajta (ÚMTsz. 2). N. Jankó János adata; a parti sekély, fövényes vízben tartózkodó kűsz neve.

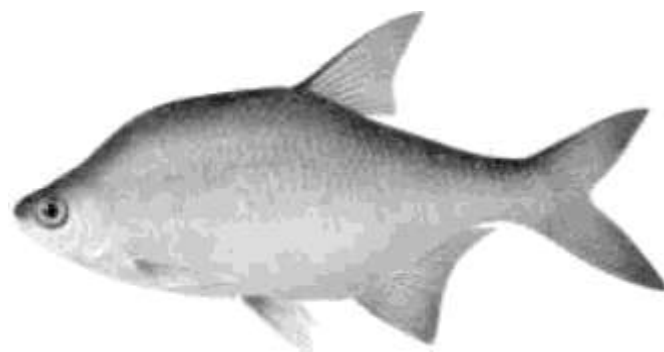
áldozókeszeg J. *Abramis brama*. N. ÚMTsz. 1:191: *áldozókeszeg* ‘áldozócsütörtök táján ívó dévérkeszeg’ (Balaton-mellék) | Lóczy: *áldozócsütörtöki keszeg* ‘ua.’ | Jankó: *áldozókeszeg*. A dévérkeszegnek ez a balatoni elnevezése hasonlatos a többi, az ívás ideje szerinti nevéhez; vö: *fahegykeszeg*, *úrnapi*, *szentgyörgyi* stb. –*keszeg*,

valamint a *Mátyáscsuka*, *márciusi csuka* stb. nevek. **pünkösdkeszeg** J. Abramis brama. R. 1887: *pünköszt-keszeg* 'ua.' (HalK.). N. ÚMTsz. és MTsz.: ua. 'dévér' (Balaton-mellék) | Jankó: *pünkösdi kezeg* 'ua.' (uo.). Ugyanilyen a névadási szemlélet háttere, a balatoni halászok az ívás ideje alapján nevezik így a dévért. **Mátyáscsuka** J. Mátyás-nap, azaz február 24-e táján fogott csuka. N. ÚMTsz.: „Tavasszal, Mátyás napján már fogták az ú.n. Mátyáscsukát, mert akkor volt az ívásuk”.

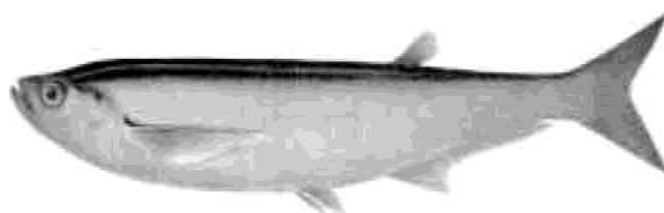
Dévérkeszeg

babotás keszeg J. Blicca argyroleuca. Ez az elnevezése a fekete bőrszemölcsökkel tarkázott ezüstös balinnak a *babókás*, *babos* 'pettyes, foltos' jelentésű szóból képzett.

Ezüstös balin

gardaküsz J. közepes nagyságú szélhajtó küsz, Alburnus alburnus. A magyar összetételben két hálnév szerepel, az előtag a gardát jelöli, a pontyfélék családjának egyik legjellegzetesebb alakú halát. Teste megnyúlt, két oldalt lapított, háta egyenes, hasa ellenben erősen ívelt. Hasonlít hozzá a küsz, ez magyarázza az összetett terminust.

Garda

gilisztás keszeg J. Scardinius erythrophthalmus. R. 1838: *gelesztás keszeg* (Tsz.). N. ÚMTsz.: ua. (Keszthely) | HalK.: *gaisztás keszeg* 'pirosszemű kele' (Tápé), *gelesztás keszeg* 'ua.' (Szeged).

hosszúkeszeg J. Pelecus cultratus. N. ÚMTsz.: ua. (Fonyód) | SzegSz.: ua. 'keszegféle' | MTsz.: ua. 'garda' (Szeged) | Bálint: *Hosszú keszeg* (uo.). Nyilván a garda nyújtott formájára utaló, alakfestő név.

pirka J. Scardinius erythrophthalmus. R. 1838: *piroska* (Tsz.), 1884: ua. (Nyr. 13), 1887: *piroskakeszeg* (HalK.). N. Unger: *pirka* 'ua.' (Balaton) | MTsz.: *piroska* 'Leuciscus rutilus' (Tolna), *piroslókeszeg* 'Scardinius erythrophthalmus' (Szeged) | Kovács: *piroskeszeg* 'ua.' (Szigetköz), | SzegSz.: *piroskakeszeg* 'ua.' | Dankó: *piroska* 'ua.' (Bodrogek). Színre, a piros uszonyokra utaló elnevezés, összetartozik az alábbival.

pirosszárnyú hal J. Scardinius erythrophthalmus. N. ÚMTsz.: *pirosszárnyú hal*, *pirosszárnyú keszeg* | Jankó: 'ua.' (Tihany) | HalK.: *pirosszárnyú koncér* 'ua.' (Balaton), *pirosszárnyú ponty* 'Leuciscus rutilus' | Kovács: *pirosszárnyú keszeg* 'ua.' (Szigetköz) | Unger: *pirosszárnyú göndér* 'Scardinius erythrophthalmus' (Sió torkolata és e folyó mentén). Régtől adatolható a magyar írásbeliségben; R. 1801: ua. 'Cyprinus rutilus' (Földi), 1830: ua. (Reisinger), 1840: *piros szárnyu keszeg* 'ua.' (Szirmay), 1846: ua. (ÁM.), 1865: *piros keszeg* 'ua.' (Hunfalvy), 1868: *pirosszárnyú keszeg* (Kriesch), 1884: *pirosszárnyú koncér* 'Scardinius erythrophthalmus' (Nyr. 13).

A Scardinius erythrophthalmust gyakran illetik a megtévesztő *pirosszemű kele* elnevezéssel, holott szemgyűrűje aranyárga, esetleg narancsvörös. A hátúszója és a farokúszója azonban vörhenyes árnyalatú, innen ered nevében a pirosszárnyú, vörösszárnyú jelző. Ezt a magyar halnevet is átvette a kárpátukrán; vö. *pirosszárno keszeg* 'ua.'.

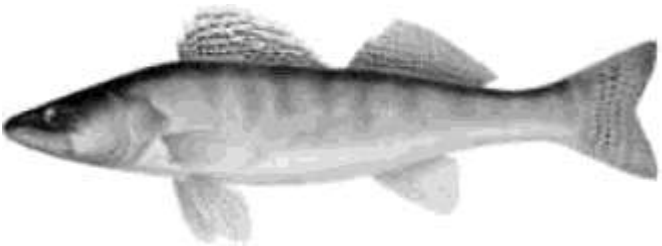
pirosszemű hal J. Scardinius erythrophthalmus. N. Jankó: *pirosszemű hal*, *vörösszemű hal* 'ua.' (Balaton) | Gyurkó: *pirosszemű* 'ua.' (Erdély), *veresszemű hal* 'ua.' (Székelyföld). R. 1863: *pirosszemű* (Kornhuber), 1877: *pirosszemű keszeg* (Pap), 1887: ua. (HalK.). A Rutilus rutilus (melyet vörösszárnyú keszegnek hívtak) úszói nem vörösek, hanem sárgák, szemei viszont pirosak. Így inkább erre illik ez a hálnév. A magyar tudományos névadás zavaró hibája volt, és csak 1955-től az 1990-94 Magyar Szabvány tért el ettől, és he-

lyesen a kelét *vörösszárnyú keszegnek*, a koncert pedig (közismert népies nevén) *bodorkának* nevezte el.

Veresszárnyú koncér

harcsasüllő J. *Lucioperca sandra*. N. ÚMTsz.: *hartsa süllő* 'közepes nagyságú fogassüllő'. Két halfajta nevét is tartalmazó kompozitum.

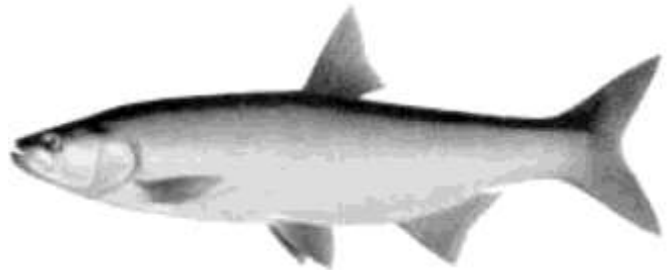
Fogassüllő

harcsakölyök J. *Silurus glanis*. N. ÚMTsz.: *harcsakölyök* (Keszthely). A fiatal harcsa különböző elnevezései más vidékeken: ÚMTsz.: *harcsakupré* (Közép-Tisza-vid.), *harcsapundra* (Bodrogköz, Tokaj, Viss, Közép-Tisza-vid.) 'fiatal harcsa', *harcsafityak* (Közép-Tisza-vid.) 'fiatal harcsa' | ÚMTsz. és SzlavSz.: *harcsafi* 'ua.', *harcsa* 'Silurus glanis' | OrmSz.: *halcsa* 'ua.' | MTsz.: ua. (Tokaj) 'ifjú leső-harcsa' | Gyurkó: *harcsapurdé* 'harcsaivadék'. Ilyen név az **őnborjú** is a Balatonnál. J. *Aspius aspius*. N. ÚMTsz.: *őn borju* 'fiatal ragadozó őn'.

Egyéves harcsaivadék

csereőn J. *Aspius rapax*. N. ÚMTsz. 1:798: ua. 'vörhenyes színű ragadozó hal, *Aspius rapax*' (Keszthely). Talán színváltozatra vonatkozik ez a név. Unger Emil utal Vutskits följegyzésére, és a Balatonnál használatosnak tartja a balinnak ezt a nevét.

Ragadozó őn (balin)

paptetű J. *Gymnocephalus cernuus*. N. ÚMTsz., Kovács: *paptető, paptetű* (Szigetköz): „paptetű, mer a bőribe rossfirgek furgyák be magukat, s ettű ojan feketín pöttögetett lesz” | Szilády: *pap, pópa* 'botos kölönte' (Szolnok-Doboka m.) | Nyr. 28: *paptetű* 'süger' (Szekszárd) | Hal. 33: ua. '*Acerina cernua*' (Győr). R. 1794: *pap-tetű* 'süger' (Grossinger), 1884: *paptetű* '*Acerina cernua*' (Nyr. 13). Igen régről adatolható népi halnév, a Balatonnál a durbincsot hívják így. Hasonló a német *Pfaffenlaus* 'ua.' is. Szintén ennek a kellemetlen kis halnak a népnyelvi neve a Balatonnál a **pinahal** J. *Acerina cernua* és *Acerina schraetzer*. N. ÚMTsz.: ua. és *pinavágó, pinavágóhal* (Balatonmellék) | Jankó: *picsavágóhal* 'ua.' (Balatonfőkajár) | Ethn.1954: ua. 'póc' (Nagyhalász) | MTsz.: *penavágó* '*Acerina cernua*' (Székelyföld), *pinavágó* (Tiszaföldvár) | Bálint: *picsavágó* '*Cobitis taenia*' (Szeged). R. 1887: ua. '*Cobitis taenia*' (HalK.). A *vágó* jelzőt a kopoltyúfedő fölemezén található tüskékről kapta a hal. Átvette a kárpátukrán is; vö. *pisovaga, picsovaga* '*Noemachilus barbatulus*'. Számos más halnév is keletkezett hasonló névadási szemlélettel, pl. *pinafésű, -reszelő, -fedél* stb. N. MTsz.: *pinafésű* (Jász-Nagykún-Szolnok m., Kenderes, Kisújszállás), *pinarágó* (Fehér m., Velence, Szatmár), *pinareszelő* (Berettyóújfalu) '*Acerina cernua*', *pinafedél* (Bódva mell.) '*Abramis brama*', *pinanyaló* '*Cobitis taenia*' (Szatmár m., Nagydobrony). A *pinafedél* a dévér lapos, széles alakjára utal, a többi elnevezés szemléleti háttere pedig a vágócsík, illetve a vágódurbincs úszóinak tüskés, hegyes, rendkívül szúrós volta, a népi humor találó elnevezései. A

kárpátukrán *pinorago* ‘Noemacheilus barbatulus’ a magyarból való átvétel.

dörgencs J. *Acerina cernua*. A durbincs népi nyelvi neve a Balaton-melléken. Ugyanez a *dörgencs* fordul elő számos helyen (Kisdörgicse, Adony, Bogyiszló, Bölske, Szekszárd, Kopács, Majosháza, Szamos vid., Tolna). Ugyanakkor számos más alakváltozata használatos további vidékeken; vö. ÚMTsz.: *dürge* ‘tüskeshátú kis eleven hal’ (Kalocsa), *görgécse* (Sárazsádny, Viss), *dirgincs* (Báta), *dörgincs* (Csicsó), *dörgöncs* (Vága, Martos), *dürgencs* (Bogya, Velencei tó vid., Szekszárd, Tisza f.vid., Alpár, Tiszakécske, Kalocsa, Kecske-mét vid.), *dürgencset* (Sárköz, Tolna m.), *dürgencsét* (Szentés), *dürgencs*, *dürgencshal* (Szekszárd), *dörgécs* (Esztergom), *dörgics* (Szeghalom), *dörgőcs* (Érsekújvár) mind ‘*Acerina cernua*’ | HalK.: *dörgicse* ‘*Acerina cernua*’ (Pinyéd), *dörgőcse* (Kopácsi), *dörgécse* (Győr vid.) ‘ua.’ | Szilády: *dirgecs* (Tolna) | Kovács: *dörgécse*, *dörgics*, *dörgencs*, *dürgencs* (Szigetköz) ‘*Perca fluviatilis*’.

Széles durbincs

Igen régről adatolható a magyar írásbeliségben, a legkorábbi előfordulásai: R. 1500 k.: *dergecz* (TESz.), 1544: *dörgecz* (OkISz.), 1622: *dörgécse* HalK., majd kimutatható ezután a legtöbb halrajzi, néprajzi munkában és szépirodalmi művekben, általában a durbincs, illetve a sügér neveként. A Szigetközben mondják róla (Kovács): „tüskis szárnyaivá, sörényivel odadörgüll a nagyobb halaknak, megszúrja őket, így békibe hagyják”. Talán ezért hívják ott dörgencsnek.

Biztosan összefügg a *durbancs* ‘kis kövér, tömzsi’, *durbancsos* ‘erős, kövér’, *dürgencs* ‘kicsi, csekély’, *dörgécs* ‘vézna kisgyermek vagy állat’ szavakkal. Tájszavakról lévén szó, lehetetlen megállapítani, hogy a felsorolt szavak, vagy pedig a hálnév-e a régebbi. Mindenesetre nem szláv jöve-

vényszó, mint Munkácsi állítja (Ethn. 4). Ugyanis csak a szerbhorvátból mutatható ki ez a hálnév; vö. szh. *grgac*, *grgecs*, *grges*, horvát *grgeča*, *grgeč* ‘sügér’, így ott ez biztosan a magyarból való.

Természetesen a *Dörgicse* (község Veszprém megyében) helynév ebből a hálnévből származik, a dörgicsei halászok gazdag balatoni zsákmányairól több korabeli forrás is hírt ad. Az esztergomi érsek, Oláh Miklós, az öt Dörgicse kusstosa a XVI. században feljegyezte (Hungaria), hogy „A Balaton taván innen az erdő lábánál van Váson vára, ezzel szomszédos az én *Dergicse* váram öt falujával, melynek lakói, amint azt nekem vicariusom mondtotta, a Balatonból gyakran egyetlen húzásra hús kocsira való különféle fajta halat fognak ki.”

A rövidítések jegyzéke

- ÁM. = Háromnyelvű fejtő állatnév műszótár. Pest, 1846.
 Bálint = Bálint Sándor: A szögédi nemzet. A szegedi nagytáj népelete I. (a Móra Ferenc Múzeum évk.) 1974–1975.
 Com:Jan. = Comenii Joh. Amos: Janua lingua latinae reserata aurea. Kolozsvár, 1673.
 Dankó = Dankó I.: Bodroközi halászműszótár. A miskolci H. O. Múzeum évkönyve. XI:449–491.
 Ethn. = Ethnographia. Bp., 1890–.
 Édes = Édes Jenő: A Balatonfelvidéki népi nyelv. Bp., 1907.
 Földi = Földi János: Természeti história. Pozson, 1801.
 Grossinger = Grossinger, J. B.: Universa historia physica regni Hungariae. Posonii, 1794.
 Gyurkó = Gyurkó István: Édesvízi halaink. Bukarest, 1972.
 Hal. = Halászat. Bp., 1932–.
 HalK. = Herman Ottó: A magyar halászat könyve I–II. Bp., 1887.
 Hunfálvy = Hunfálvy János: A magyar birodalom III. Pest, 1865.
 Jankó = Jankó János: A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bp., 1902.
 Kornhuber = Kornhuber, G. A.: Bemerkungen über Vorkommen der Fische um Pressburg. Korrespondenzblatt des Vereins für Naturkunde zu Pressburg, 12. 1863.
 Kovács = Kovács Antal: A halászat szakszókincse a Felső-Szigetközben. Bp., 1987.
 Kriesch = Kriesch János: Halaink és haltenyésztésünk. Pest, 1868.
 Lóczy = Lóczy Lajos: A Balaton. Bp., 1921.
 MTsz. = Magyar Tájszótár I–II. Bp., 1893–1901.
 NéprKözl. = Néprajzi Közlemények. Bp., 1956–.
 NyK. = Nyelvtudományi Közlemények. Pest, 1862–.
 Nyr. = Magyar Nyelvőr. Bp., 1872–.
 OkISz. = Magyar Oklevél-szótár. Bp., 1902.
 OrmSz. = Kiss Géza: Ormánysági Szótár. Bp., 1952.
 Pap = Pap János: Hüllők, kételtűek, halak. Bp., 1877.
 Reisinger = Reisinger, R. J.: Specimen ichthyologiae. Buda, 1830.
 SzegSz. = Bálint Sándor: Szegedi Szótár I–II. Bp., 1957.
 SzikszF. = Szikszai Fabricius Balázs: Nomenclatura. Debrecen, 1590.
 Szilády = Szilády Zoltán: A magyar népi nyelv állatnevei. Temesvár, 1907.
 Szirmay = Szirmay András: Pisces aquarium Hungariae. Vindobonae, 1840.
 SzlavSz. = Penavin Olga: Szlavóniai szótár I–III. Újvidék, 1967–1978.
 Tsz. = Magyar Tájszótár. Buda, 1838.
 Unger = Unger Emil: Magyar édesvízi halhatározó. Bp., 1919.

ÚJ SZERZEMÉNYEK

A balatonfüredi (arácsi) Erzsébet Szeretetház (képeslap az 1900-as évekből)

Az 1782-ben gróf Széchényi Ferenc (Fertőszéplak, 1754. április 29. – Bécs, 1820. december 13.), a Nemzeti Múzeum alapítójának arácsi kastélyaként felavatott épületbe 1871. január 3-án költözött be az 1870-ben létrehozott balaton-füredi Szeretetház. 1873-ban a főépülettől keletre nagy új emeletes házat építettek. 1892. június 22-én az intézet meglátogatta Stefánia főhercegnő, Rudolf trónörökös özvegye, az ő és Ferenc József jóváhagyásával (szeptember 16.) az intézet felvehette leányának, Erzsébet Mária főhercegnőnek a nevét. 1897-ben megépült a nyugati lakóház is, valamint az intézet kórháza. A Szeretetház 1932-ben megszűnt, helyette az épületben 1935-től a Balatonarácsi Magyar Királyi Szőlészeti és Borászati Szakiskola kezdte meg működését, valamint ide költöztették a Szőlészeti és Borászati Kerületi Felügyelőséget Tapolcáról. 1944 novemberében (a tanítást szüneteltették)

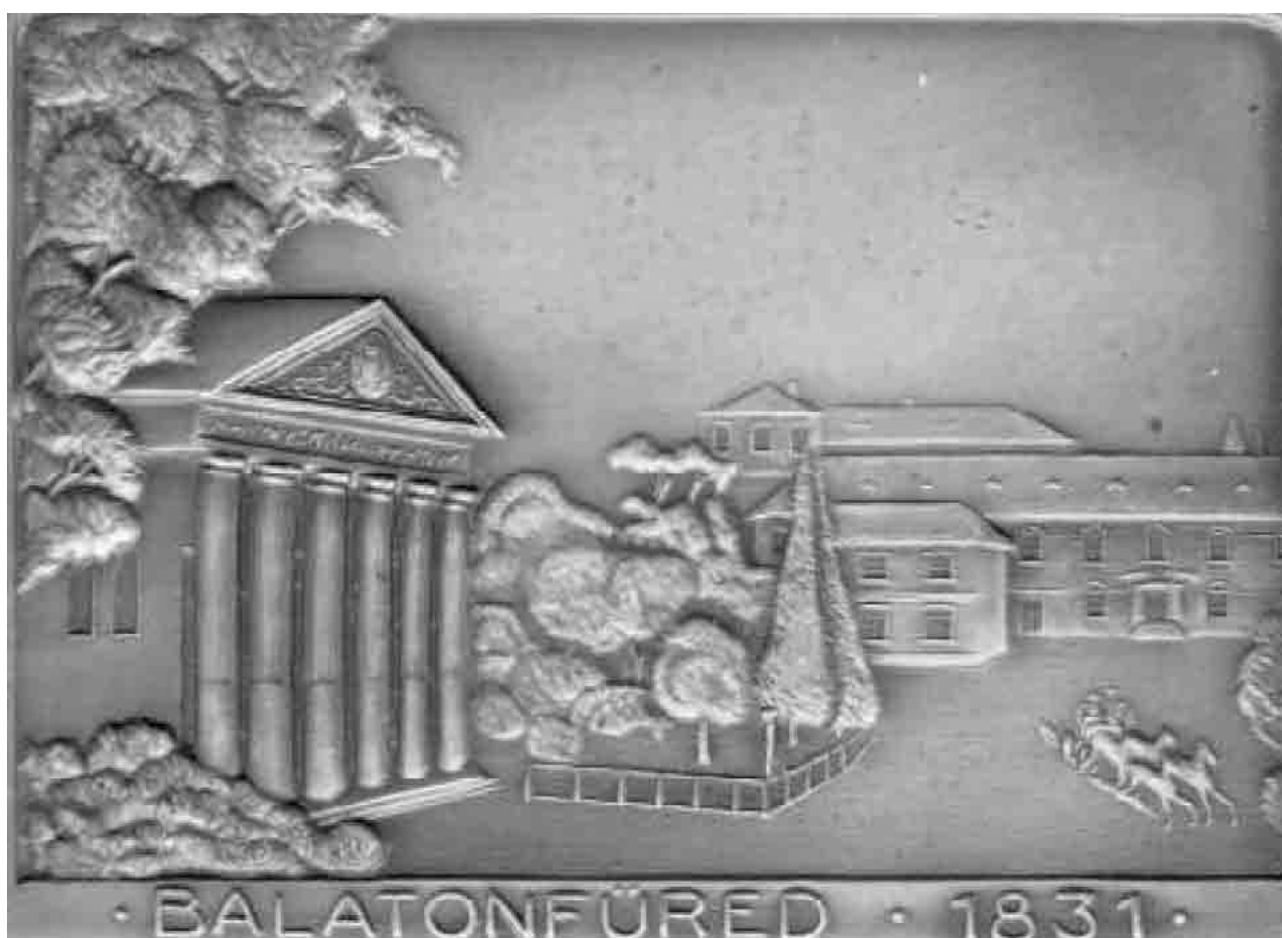
az épületekbe menekült családokat költöztettek be, 1945 márciusától pedig a Vörös Hadsereg katonáit szállásolták el itt. 1946-ban újra kezdte működését a Szőlészeti és Borászati Felügyelőség. 1948 októberében a tanítás is újraindult az – ekkor – Állami Szőlész- és Borászképző Iskolában. Különböző elnevezésekkel az épületben azóta is a szőlész, borász és kertészeti szakemberek képzése folyik. (Jelenleg: Széchényi Ferenc Kertészeti Szakképző Iskola, 1982-ben vette fel a kastély építtetőjének nevét.)

A képeslapon a szeretetház főépülete látható, előtte a növendékek csoportja, egyikük nemzeti színű zászlót tart. A ház sarkánál, az erkélyen, és a lépcső két oldalán az intézet személyzetéből láthatóak néhányan.

ÚJ SZERZEMÉNYEK

A Királyi Magyar Yacht Club I. díjának tűzzománc plakettje 1928-ból

A balatonfüredi kőszínház bronz emléklakettje

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYNEK DOKUMENTUMOKAT ADOMÁNYOZÓ SZEMÉLYEK

2008

Balatonfüred	Dr. Kovács Ferenc	Prof. Dr. Veress Gábor	Veszprém
Baán Beáta	Kupcsik Gáborné		Dr. Ács Anna
Dr. Benkő Ákosné	Pálffy Károlyné	Budapest	Albrecht Sándor
Budáné Bocsor Ágnes	Polgárdi Ferencné	Csonkaréti Károly	Dr. Gáncs Lajos
Cserép László	Rosta Róbertné	Frivaldszky János	Lichtneckert András
Egervári Tivadar	Sági Tibor	Dr. Honti József	ifj. Peremartoni Nagy
Elek Miklós	Sarkady Tamás	Dr. Németh László	Sándor
Fülep Pál	Schneider Ferenc	Dr. Vértes László	
Gaál Antal	Székely Sándor	Csopak	Zatkalik András
Geiszler Károly	Szekeres Mihályné	Steinhausz György	Románia
Gubicza Ferenc	Szigethi Csaba	Székesfehérvár	Dr. Corneliu Crăciun
Haász Ilona	Sz. Z.	Horváth Rezső és	
Halápi János	Takács Miklós	Horváth Rezsőné	
Kellei György	Tóth Attila		

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYNEK DOKUMENTUMOKAT ADOMÁNYOZÓ INTÉZMÉNYEK

2008

Balatonfüred	Tourinform Iroda	Devecser
Balatonfüred Város Önkormány- zata	Városi Művelődési Központ	Városi Könyvtár
Helytörténeti Egyesület	Budapest	Veszprém
Balatonfüredi Széchenyi Társa- ság	Hungarovox Kiadó	Eötvös Károly Megyei Könyvtár

Az adományozóknak ezúton mondunk ismételt köszönetet.

Összeállította: Tóth-Bencze Tamás könyvtáros

ELŐFIZETŐI FELHÍVÁS

Tisztelt Olvasóink!

Folyóiratunkat a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület adja ki, a kiadás költségeit egyrészt az egyesület bevételeiből, (a tagdíjból és a felajánlott adó 1 %-ából) másrészt a folyóirat eladásából, valamint a Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény támogatásából biztosítjuk. Az évi 4 szám tervezett megjelenését csak abban az esetben tudjuk megvalósítani, ha a kiadási költségek fedezetét előteremtjük.

Az előfizetési rendszer lényegesen biztonságosabb, egyenletesebb, tervszerűbb lapkiadást eredményez, mint az eladásból utólagosan befolyt összegek.

Kérjük, Ön is segítse elő a lap rendszeres megjelenését azzal, hogy előfizet a Füredi História-ra!

A 2009. évi előfizetés díj 1.500.- Ft, amely tartalmazza a 4 szám árát és azok postaköltségét.

Ha előfizet lapunkra, biztosan és időben megkapja a Füredi História-t, Balatonfüred helytörténeti folyóiratát.

Lapunkat az egyesület tagjai tagilletmény formájában továbbra is megkapják, valamint szerzőinkhez, akik minden alkalommal lemondanak a honoráriumról, szintén térítésmentesen juttatjuk el a szerzői példányokat.

Szívesen és köszönettel vesszük a helytörténetek kutatási eredményeit feldolgozó cikkeket, olvasói visszajelzéseket, a régi Füreddel kapcsolatos emlékek feldolgozását.

Köszönjük, hogy ebben az évben is olvasóink voltak.

A Szerkesztőbizottság nevében:

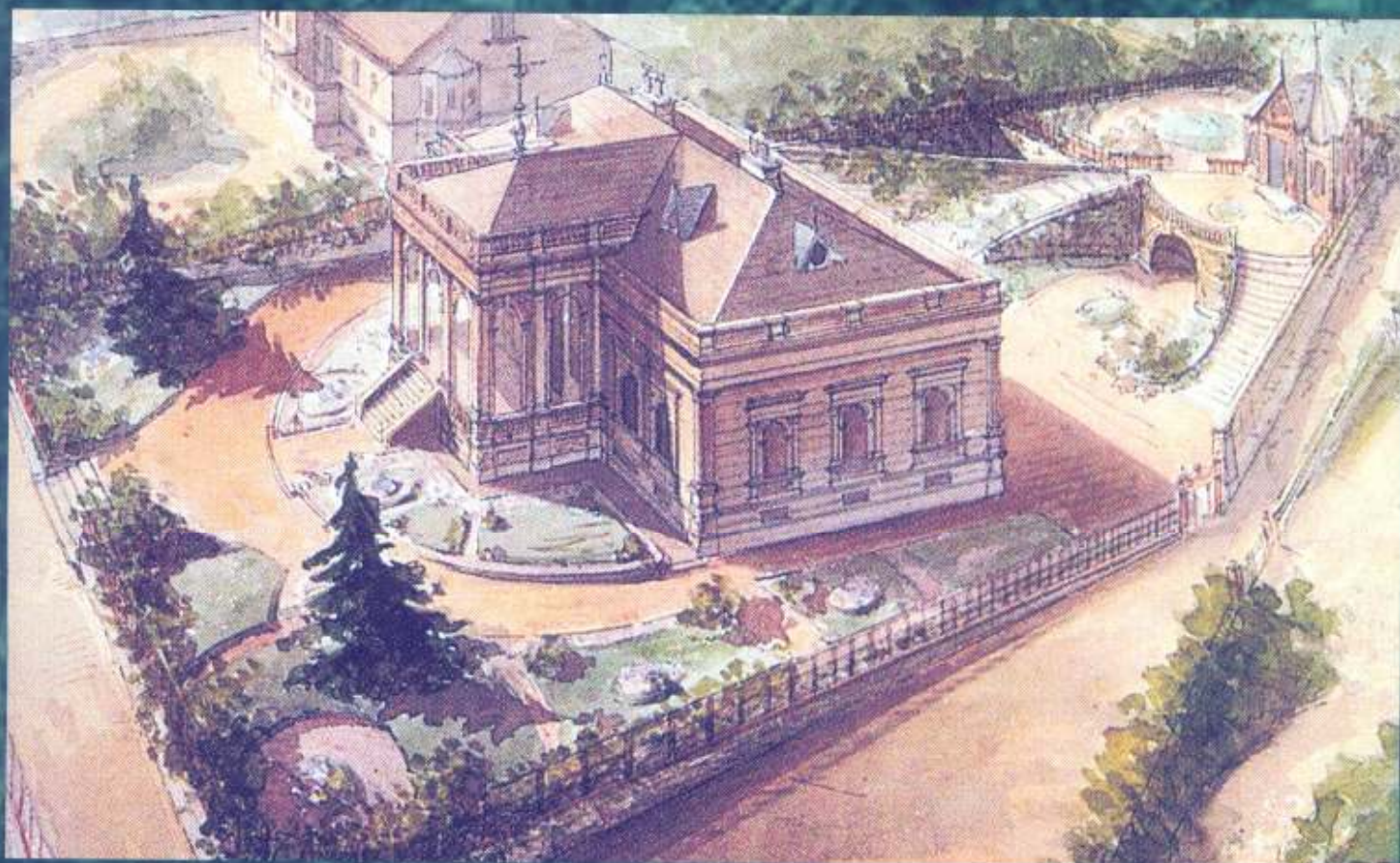
Baán Beáta
felelős szerkesztő

BALATONFÜRED-GYÖGYFÜRDŐ.

Honv. tiszt. üdülő.

A volt hercegprímási nyaraló 1940 körül

Jókai Mór nyaralója (ma: emlékmúzeum)

Écsy László 50 éves jubileumi ezüsterlege